

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND 8e jaargang, 1989, nr. 4

UW SPECIAALZAAK VOOR:

- Zeldzame 16e/19e eeuwse landkaarten
- Wereldkaarten
- Atlassen
- Stads- en dorpsgezichten geheel Nederland
- afb. Beroepen, ambachten enz.
- Geïll. boeken, kook- en kinderboeken.

's ochtends en 's maandags gesloten.

Parade 17a
5911 CA Venlo
tel. 077-519000
telefax 077-544602

Antiquariaat

„Het Bisschopshof”

**Oude Boeken, Prenten
en Kaarten**

J.W. Kervezee

postbus 747 - 3500 AS Utrecht

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Nederlandse plaatsbeschrijvingen
Oude en zeldzame geïllustreerde boeken
In- en verkoop

CAERT-THRESOOR

8e jaargang, 1989, nr. 4

De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Resultaten van recent onderzoek in Madrid

H.P. Deys

81

De 17e eeuwse Edamse landmeter en kaartmaker Sijmon Willemszoon Boonacker

M.A. van der Eerden-Vonk

95

Varia Cartographica

103

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

104

Redactie

Drs. P.P.W.J. van den Brink, dr. H.P. Deys,
dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij,
drs. M.M.Th.L. Hammeleers, drs. E.O. van Keulen,
dr. P.C.J. van der Krogt, drs. A.H. Ruitinga,
dr. F.W.J. Scholten en drs. J.W.H. Werner.

Aanwijzingen voor auteurs

Zie 5e jaargang (1986), nr. 3, blz. 64. Eveneens verkrijgbaar op aanvraag bij het redactiesecretariaat

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Drs. M.M.Th.L. Hammeleers, Geografisch Instituut, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Rubriek Nieuwe Literatuur

Drs. P.P.W.J. van den Brink, Geografisch Instituut, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Correspondenten

J.P. Burggraaff, Bonn; mw. L. Danckaert, Brussel;
R.W. Karrow, Jr., Chicago, Ill.; P.H. Meurer, Heinsberg (BRD); mw. dr. M. Pastoureaux, Parijs; mw. S. Tyacke, Londen; drs. C.J. Zandvliet, 's-Gravenhage.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 22,50 per jaar (vier nummers), buitenland f 30,—. Losse nummers f 7,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: *Caert-Thresoor*, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 01720-72458, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr. f 100,—
halve pagina per nr. f 70,—
1/4 pagina per nr. f 50,—
Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.): wisselende tekst 10% korting; zelfde tekst 15% korting.

Vraag en aanbod

Kleine advertenties van abonnees kunnen worden opgenomen à f 5,— per 12 woorden. opgave aan de administratie.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag:

Kaart van Amsterdam door Jacob van Deventer, ca. 1560 (Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem).

De stadsplattegronden van Jacob van Deventer

Resultaten van recent onderzoek te Madrid

In dit artikel wordt een kort overzicht gegeven van de stadsplattegronden van Jacob van Deventer: ontstaan, huidige opvattingen over de aard van de minuten en nettekeningen en enkele problemen die met het een en ander samenhangen. Nieuw onderzoek van de beide stedenatlassen te Madrid leidde tot de formulering van enkele nieuwe vragen en opvattingen. De belangrijkste is dat de stadsplattegronden die aanwezig zijn in Nederlandse en Belgische archieven niet als minuten moeten worden beschouwd van de plattegronden, bewaard in Madrid.

Inleiding

Toen Jacob van Deventer in de tweede helft van de zestiende eeuw zijn karteringswerkzaamheden van de Noord- en Zuidnederlandse steden verrichtte en daarna zijn stadsplattegronden vervaardigde, zal hij wel nimmer gedacht hebben dat ruim vierhonderd jaar later nog door diverse geïnteresseerden het hoofd zou worden gebogen over een aantal door hem ongewild veroorzaakte raadsels.

Het lijkt mij goed, in een tijd, waarin er sprake is van een toenemende belangstelling voor deze stadsplattegronden een aantal vragen rond deze plattegronden te recapituleren en er enkele nieuwe aan toe te voegen.

De volgende feiten staan historisch vast. De Nederlandse kartograaf Jacob van Deventer heeft in opdracht van de gewestelijke staten, van Karel V of van Philips II plattegronden gemaakt van ongeveer 250 steden in de Zeven-tien Provinciën (ongeveer het huidige Nederland en België). Hoewel de originele opdracht niet is teruggevonden, geeft het bevelschrift van Philips II d.d. 29 mei 1559 D.5¹ behelzende de betaling van salaris en onkosten voldoende informatie om de oorspronkelijke opdracht te kunnen reconstrueren. Ook de vrijgeleide van de koning ten behoeve van de uitvoering van de karteringen door Van Deventer zijn, zowel in de Franse als in de Nederlandse versie teruggevonden (D.6, D.7). Aangenomen wordt dat de opdracht in 1558 is gegeven (zie D. 9). Veel informatie is tot ons gekomen via de briefwisseling tussen Viglius² en Hopper³.

Zo blijkt dat in 1570 Hopper aan Viglius mededeelt dat de koning Van Deventers werk zo spoedig mogelijk in ontvangst zou willen nemen. Viglius antwoordde datzelfde jaar, dat Van Deventer zijn werk, waar hij reeds 12 jaar mee bezig was, nog niet voltooid had, deels als gevolg van zijn vergevorderde leeftijd, deels in verband met de 'late uitbetaling van zijn loon, volgens de gewoonte van onze kanselarij'. Er blijkt ook wat oponthoud te zijn veroorzaakt als gevolg van de noodzaak versierin-

gen aan te brengen, hetgeen tevens tot extra kosten zou leiden. In zijn correspondentie noemde Viglius herhaalde malen met veel nadruk de grote waarde van het werk en sprak hij zijn angst uit, dat het in verkeerde handen zou kunnen geraken. In december 1571 kon Viglius aan Hopper schrijven dat Van Deventer zijn werk eindelijk had afgemaakt maar nu nog bezig was met de versieringen, waarop Hopper in januari 1572 namens de Koning schreef dat het werk met spoed naar Madrid moest worden verzonden.

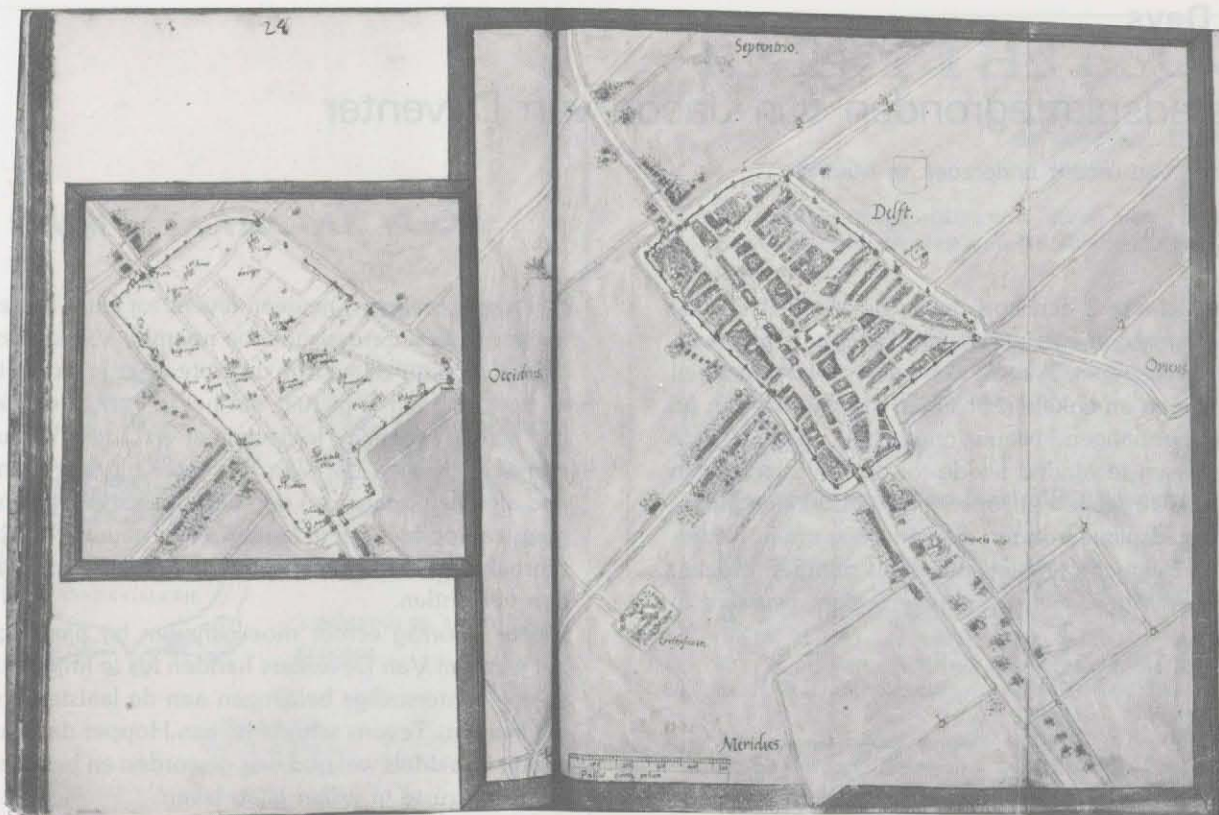
Viglius voorzag echter moeilijkheden bij zijn pogingen het werk uit Van Deventers handen los te krijgen omdat er nog achterstallige betalingen aan de laatste verschuldigd waren. Tevens schreef hij aan Hopper dat Van Deventer inmiddels wel oud was geworden en besloten had verder in ruste te willen gaan leven.

In november 1573 schreef Viglius dat Van Deventer (in 1572 in verband met de plundering van Mechelen door de Spanjaarden onder Don Frederik) naar Keulen was uitgeweken en zich daar verborgen hield. Hij had Van Deventer echter vriendelijk uitgenodigd met zijn werk terug te keren. In februari 1574 deelde hij mede dat Van Deventer de volgende maand zijn werk, in drie delen verdeeld, zou komen afleveren. Dit is overigens niet gebeurd, ook niet na pogingen van Hoppers schoonzoon en dochter, die toen in Keulen verbleven (D. 19).

Inmiddels bleek Van Deventer in het voorjaar van 1575 in tamelijke welstand te Keulen te zijn overleden. Omdat hij geen verwanten in die stad had en in zijn nalatenschap alleen een document aanwezig was waaruit bleek dat hij in dienst was geweest van de koning van Spanje, maar ook enkele boeken die de koning van Spanje aangingen, besloot de stadsmagistratuur de goederen te inventariseren en verzegeld in bewaring te nemen.

Aan Viglius werd geschreven dat er een zekere Jacobus de Deventria (in de Raadsprotocollen een 'verstorben Brabender' genoemd) was overleden, die een tijdlang in Keulen verbleef zonder dat het stadsbestuur hiervan op de hoogte was. Men had bij hem een benoemingsbrief gevonden, waaruit was gebleken dat Van Deventer in dienst van de koning van Spanje was geweest. Onder de geïnventariseerde goederen bevonden zich beschrijvingen van provincies en gewesten met onder andere drie boeken 'Mapparum Belgii', waarop het wapen⁴ van de koning van Spanje was aangebracht en ook beschrijvingen van de provincies Holland, Zeeland, Gelderland, Friesland en andere. Het is niet duidelijk of de provinciekaarten al of niet in de albums voorkwamen⁵. Het overlijden van Van Deventer was Viglius reeds bekend want hij schreef aan Hopper dat diens schoonzoon hem dit bericht door diens knecht had toegezonden.

Dank zij de inspanningen van Viglius en de schoonzoon

Stadsplattegrond nr. 28, van Delft. Bibliotheca Nacional, Madrid.

van Hopper bleek de Keulse stadsraad na enige correspondentie bereid de in de nalatenschap van 'M. Jacobus vonn Deventer Geographi befundenenn Bucher und derselbigen Minutenn' (D. 31) naar Viglius toe te zenden. In oktober 1575 kon Viglius dan ook eindelijk aan Hopper schrijven dat hij 'de drie aardrijkskundige boeken van meester Jacob van Deventer' had ontvangen. Wel speet het hem dat de beroemde stad Ieperen ontbrak en dat Van Deventer, tegen de afspraak in, niet overal de kerken, poorten en publieke gebouwen had weergegeven. Ook schreef hij aan Hopper dat hij had gehoord dat een vrouwtje in Mechelen, de vrouw of bijzit van Van Deventer nog in het bezit zou zijn van minuten van door Van Deventer getekende kaarten. Hij heeft zich veel moeite getroost deze te bemachtigen om te voorkomen dat dit materiaal in vreemde handen zou kunnen vallen. Het valt uit zijn brief (D. 34) niet goed op te maken of hij ook slaagde in zijn pogingen.

Viglius maakte zich reeds in februari 1572 grote zorgen over hoe het werk veilig naar Spanje zou kunnen worden verzonden, waarbij hij aanvankelijk het idee opperde dit aan de hertog van Alva op te dragen (D. 15). Na diens voortijdig vertrek werd gedacht aan Alva's opvolger Don Louis de Requesens. Viglius heeft de werken zelf niet meer naar Spanje kunnen zenden, hij stierf begin mei 1577. Don Juan, die in 1576 Requesens als landvoogd was opgevolgd, ontfermde zich over de atlasen maar het is niet bekend of hij deze ook zelf verzonden heeft en wat er met de minuten gebeurd is.

In 1859 werd op een veiling bij Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage een verzameling van 152 losbladige zestien-de-eeuwse plattegronden van steden in de voormalige

Spaanse Nederlanden aangeboden: 80 bladen betroffen plattegronden van Nederlandse steden, 68 waren er van tegenwoordige Belgische, Luxemburgse en Noordfranse steden en drie van Duitse steden. Deze kaarten werden voor f 51,— gekocht door de bekende antiquaar Frederik Muller, die deze later voor f 300,— doorverkocht aan de Leeuwarder archivaris W. Eekhof. Eekhof, die inmiddels ontdekt had dat het stadsplattegronden van Van Deventer betrof, verkocht de Nederlandse plattegronden grotendeels aan de provinciale Nederlandse rijksarchieven. De plattegrond van Dam (Appingedam) werd verkocht aan Jhr. Hooft van Iddekinge⁶. De Koninklijke Bibliotheek te Brussel ontving de 68 plattegronden van de Zuidnederlandse steden waaronder Bergen op Zoom, Eindhoven, Geertruidenberg, Helmond, 's-Hertogenbosch (inclusief Vught), Heusden en Megen. In tegenstelling tot de door Fruin genoemde drie Duitse plattegronden is er onder de 'minuten' sprake van vier steden: Stralen en Wachtendon kwamen in het Rijksarchief Arnhem en Bitburg en Herzogenrath in Brussel terecht. Ruelens (1884-1924, aflev. 8) en ook Wieder vermelden deze laatste stad als Ruldoc, Fruin schrijft over 's-Hertogenrade of Ruldoc maar hij tekent deze stad niet behorend tot de Duitse steden. Op de originele plattegrond van 's-Hertogenrade komt de naam Rolduc niet voor, deze is er door Ruelens aan gegeven. In Madrid bevinden zich de plattegronden Lingen, Geldern, Stralen, Wachtendonk en Erkelenz. Meurer (1979) beschrijft 'insgesamt sieben deutsche Städte, die Jacob van Deventer augenommen hat'. Bij zijn artikel zijn foto's van de plattegronden van Herzogenrath, Erkelenz, Bitburg, Lingen en Geldern geplaatst.

In 1884 ontdekte de Belgische archivaris Ch. Ruelens dat zich in de Biblioteca Nacional te Madrid een tweetal boekwerken (albums) bevond, waarin nog een serie stadsplattegronden voorkomt, eveneens door Van Deventer vervaardigd. Deze serie bleek voor een deel de reeds bekende losbladige plattegronden te overlappen.

Kort samengevat wordt thans het volgende als vaststaand aangenomen. Van Deventer moet begin 1558 of kort daarna, vermoedelijk in opdracht van Philips II zijn karteringswerkzaamheden hebben aangevangen. Hij moet toen minuten van de opgemeten steden hebben vervaardigd, waarnaar hij de nettekeningen moet hebben gekopieerd. Deze laatste moeten zijn samengebonden tot een atlas van drie banden. Hij heeft naar schatting 250 steden in kaart gebracht, waarvan er zo'n 225 zijn bewaard gebleven. Bij de opdracht, die een zuiver militair karakter droeg, stond onder meer vermeld dat hij de provincies en de steden moest karteren en er een register van moest opstellen.

Van Deventer, die getrouwd (?) was met Barbara Smets, is na de plundering van zijn woonplaats Mechelen in 1572, met medeneming van zijn kaartmateriaal naar Keulen gevlucht, waar hij in contact kwam met Frans Hogenberg⁷. Na het overlijden van Van Deventer, omstreeks mei 1575, zijn de drie boeken (drie banden) met de daarbij behorende 'minuten'⁸ dank zij de medewerking van de Keulse stadsmagistratuur verzonden naar Viglius van Aytta, voorzitter van de raad van State te Brussel. Na diens overlijden is uiteindelijk de gehele verzameling (of een deel ervan?) in Madrid terecht gekomen.

De 'minuten'

Men neemt algemeen aan dat de plattegronden, die in 1859 geveild zijn, de 'minuten' voorstellen en de plattegronden in de twee teruggevonden Madrileense albums de 'nettekeningen'.

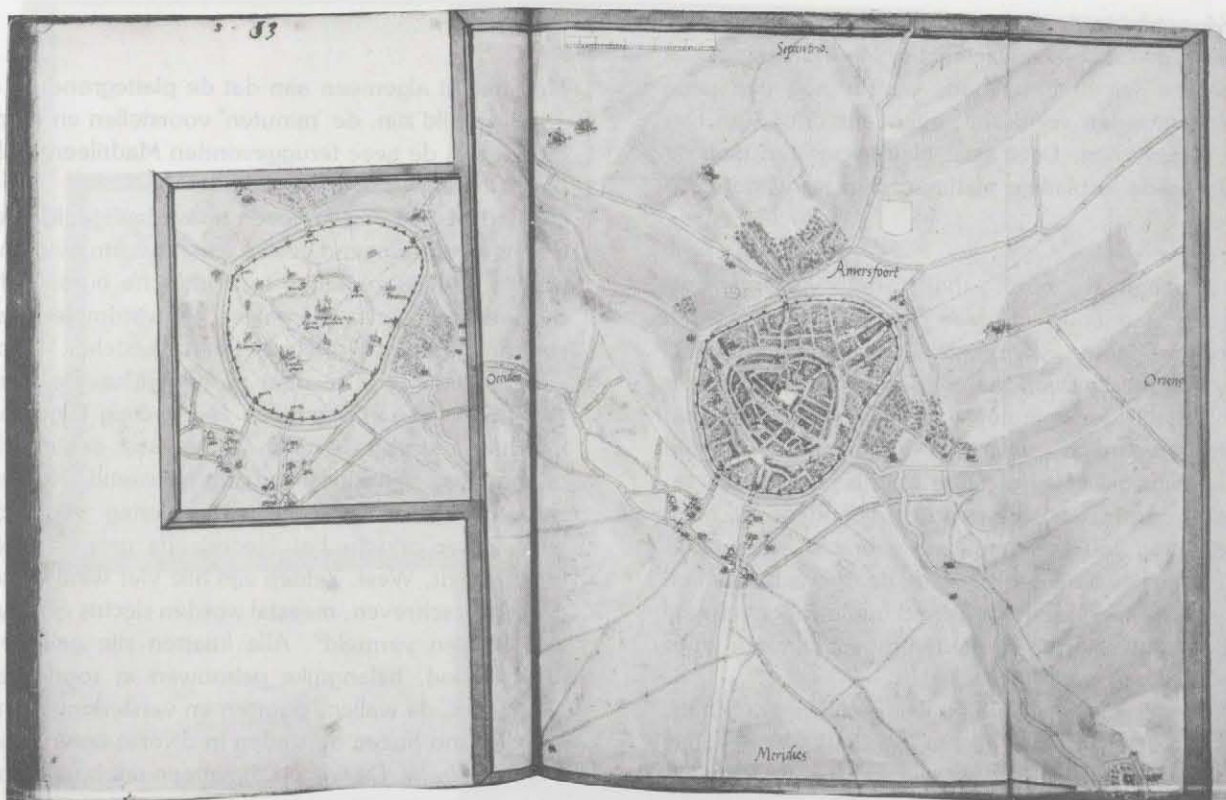
De stadsplattegronden geven naast de eigenlijke steden tevens een omringend gebied weer, waarin rivieren, dorpen of andere markante topografische bijzonderheden zijn weergegeven zoals galgen en windmolens (steeds zonder bijschriften), leproserieën, kastelen, kloosters, een 'lantweer' bij Deventer en dergelijke. De 'minuten' bevatten over het algemeen zeer weinig bijgeschreven informatie, slechts de naam van de stad, een enkel dorp of soms van een klooster wordt genoemd. Namen van rivieren worden bij hoge uitzondering vermeld. De windstreken zijn in het Nederlands gespeld: Noordt, Oost, Zuidt, West. Zelden zijn alle vier windstreken tegelijk bijgeschreven, meestal worden slechts één, twee of drie streken vermeld⁹. Alle kaarten zijn gekleurd: de huizen rood, belangrijke gebouwen in rood met een blauw dak, de wallen, poorten en versterkingen in siena, het land buiten de steden in diverse tinten groen en water in blauw. De wegen zijn in een tint bruin aangegeven.

De 'nettekeningen'

De 'netten' komen voor in een tweetal in leer gebonden albums. Zij bevinden zich in de Biblioteca Nacional te Madrid¹⁰ als deel II en deel III. Zij zijn beide op het leren omslag voorzien van het wapen van Philips II in gouden

Stadsplattegrond nr. 60, Traiectum inferius (Utrecht). Bibliotheca Nacional, Madrid.

Stadsplattegrond nr. 63, Amersfoort. Biblioteca Nacional, Madrid.

opdruk¹¹. Veelal is op de kaartbladen (formaat 43 x 28,5 cm) zowel op de vóór- als de achterzijde een kaart getekend, sommige kaarten zijn op grotere (aan elkaar geplakte) vellen getekend, die in dichtgevouwen toestand het formaat van de overige bladen hebben. Soms komen twee of drie steden voor op eenzelfde kaart. Alle kaarten zijn voorzien van een kaderrand om het weergegeven gebied, meestal - doch niet bij alle kaarten, onderbroken door een kleiner kader waarin zich een bijkkaart¹² bevindt, vroeger algemeen aangeduid als 'carton', een herhaling van uitsluitend de stadsplattegrond zelf, waarbij nu echter in het algemeen alle belangrijke gebouwen, poorten en molens wel van een bijschrift zijn voorzien. Bij een aantal bijkkaarten ontbreekt echter een dergelijke toelichting. De betekenis van de bijkkaarten is nog niet opgehelderd, noch is bekend waarom niet van alle steden een bijkkaart bestaat. Bij de 'minuten' ontbreken zowel de kaders als de bijkkaarten.

Het vermoedelijk verloren gegane, althans niet teruggevonden deel I moet waarschijnlijk de provinciekaarten hebben bevat en vermoedelijk een overzichtskaart met voorts in elk geval de netten van de stadsplattegronden van Brabant, Oost België en Luxemburg. Van vele steden in deze gebieden zijn namelijk wel 'minuten' bekend. Wieder¹³ geeft een opsomming van deze steden.

Deel II

Deel II bevat Zuidnederlandse steden: steden welke thans gelegen zijn in het noorden van Frankrijk, in westelijk België en in Zeeuws Vlaanderen (zie Tabel I). Een overzicht van de steden in beide atlassen geeft ook

Wieder, die tevens alle genoemde steden op een kaartje heeft ingetekend. Ook Visser publiceerde een kaartje dat veel minder duidelijk is omdat slechts enkele plaatsen van bijschriften zijn voorzien. Dit kaartje werd echter opgenomen om de verschillen in watermerken en de kettinglijnen in het gebruikte papier ruimtelijk, dus op een kaart, aan te geven en diende niet als algemeen overzicht van de plattegronden.

Het deel begint met een index van de in het album voorkomende plaatsen (zie Tabel II). De volgende zaken vallen hierbij op: het handschrift in deze index is niet van Van Deventer, de schrijfwijze wijkt vaak af van de originele spelling op de plattegronden zelf en niet alle plaatsnamen zijn in de index opgenomen. De plaatsen met eenzelfde beginletter zijn in aparte rubrieken ondergebracht. Per rubriek is echter geen alfabetische volgorde meer gehandhaafd: de plaatsen zijn hierin in volgorde van oplopend bladnummer geplaatst (met uitzondering van Grevelingen en Ginsberg). De nummering in de index wijkt vaak af van die op de bladen zelf: in de index wordt tweemaal een blad 49 vermeld (Dobaij en Baise), de nummering van Arras lijkt nergens op (50 in plaats van 29) en enkele plaatsen (Terwan, Aelst, Armentiers en Meene) ontbreken geheel in de index. In plaats van Belle is Merius vermeld en in plaats van Sluijs Muda (= St. Anna ter Muiden, dat ook op de kaart van Sluis voorkomt). Omdat een dergelijke reeks verschrijvingen of vergissingen uiterst onwaarschijnlijk is, zou de vraag zich voor kunnen doen, of de index niet reeds in een eerder stadium vervaardigd zou kunnen zijn, bijvoorbeeld voordat de bladen bijgebonden waren en er dus mogelijk later nog enkele bladen aan toegevoegd zouden kunnen zijn.

Een opvallend feit is ook dat in de index in de meeste gevallen de **v** in de plaatsnamen vervangen is door een **b**, kennelijk verband houdend met de Spaanse gewoonte de **v** uit te spreken als **b** (Avesnes - Abesnes, Bavais - Babais etc., maar óók Dobaij in plaats van Douaij). Het lijkt er sterk op alsof een Spanjaard de plaatsnamen heeft opgelezen, terwijl deze door een Nederlands/Vlaams sprekende zouden zijn neergeschreven. Een uitzondering geldt voor Grevelingen en de met een hoofdletter **V** of **VV** beginnende plaatsnamen. Ook is nog vermeldenswaard dat de samensteller van de index, evenals aanvankelijk ook schrijver dezes, met uitzondering van Lille alle begin-hoofdletters **L** van de in de atlas vermelde steden voor een **Z** heeft aangezien. Zo wordt in de index onder de laatste letter, namelijk de **Z** vermeld: Zandrecheiz 11, Zeusse 20, Zesseniz 21, Zēns 27, Zilers 32. In werkelijkheid bevat deel II géén plaatsnaam die met een **Z** aanvangt. De foutieve aanwending van de **Z** wijst er overigens wel op dat de index in elk geval aan de hand van de bladen van Van Deventer is opgesteld, en niet omgekeerd. Na de inhoudsopgave volgen de stadsplattegronden, vanaf Halle Haulx tot en met Hulst (Tabel I). Bladnummer 23 ontbreekt: op 22 Enghien volgt een ongenummerd blad Cambray (in de inhoudsopgave nr 24), gevolgd door 25 Cambrasyz. In de inhoudsopgave komt geen nummer 23 voor. Met uitzondering van het eerste blad Halle Haulx is géén van de bijkaarten in deel II van een bijschrift voorzien. Vermeldenswaard is nog dat in dit deel enkele opeenvolgende blanco bladen voorkomen (na blad 34 Sti. Omeri). Ik heb deel II slechts globaal bestudeerd en volsta hier met de vermelding van alle plattegronden in Tabel I.

Deel III

Deel III bevat 109 steden, ondergebracht onder 105 nummers (zie Tabel III). Van deze 109 steden liggen er 105 verspreid over alle tegenwoordige Nederlandse provincies. Vijf steden (Lingen, Gelre, Wachtendonck, Stralenen Erkelenz) liggen in het tegenwoordige Duitsland, even ten oosten van de Nederlandse grens. In dit deel bevinden zich eerst vier blanco bladen. Daarna volgt een blad waarop Van Deventer een aanzet heeft gemaakt met het opstellen van een alfabetische index. Hij schreef zelf:

Index in hoc. tom. Continentur

A

Armuijen fol. 4
Aemsterdam fol. 35
Alckmaer fol. 40
Amersfort fol. 63
Armeloo fol. 67
Arnhem fol. 87
AspereBn fol. 19
Brouners fol. 6
Briell fol. 12
Beverneijck fol. 39
Brouck fol. 43

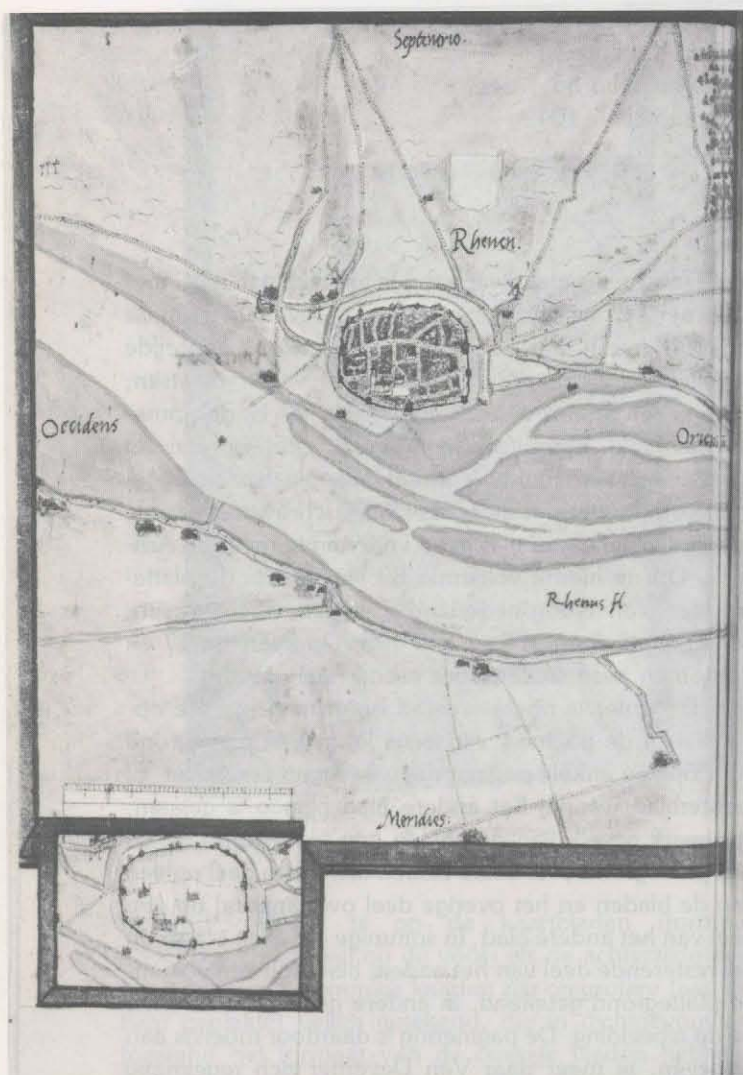
Bolweerd fo 52
Buren folio 82
Bomel folio 85
Breuort fol. 104

C

Van Deventer is niet meer aan het invullen van de **C** toegekomen. Opvallend is hierbij dat hij, evenals dit in de index in deel II het geval is, de plaatsen met eenzelfde beginletter in eenzelfde rubriek heeft willen plaatsen, maar in een rubriek verder de volgorde van bladnummering aanhield. Een uitzondering geldt voor Asperen dat hij kennelijk vergeten was omdat deze plaatsnaam is geschreven dwars door de reeds neergeschreven **B** van de volgende rubriek, er was geen vrije ruimte meer na Arnhem. Op de hierna volgende 89 bladen zijn de plattegronden van Noordnederlandse steden weergegeven, genummerd van 1 tot en met 105. Op kaart no 17 en 21 komen twee steden voor en op kaart 19 drie.

Van Deventer is nogal vreemd omgegaan met de opmaak van de pagina's. Nu eens komt een plattegrond voor op één enkele pagina, dat wil zeggen een linker- of rechterblad waarbij het andere blad blanco is gelaten, dan weer op elk van de bladen een plattegrond, soms één plattegrond over beide bladen ofwel een deel op een van de bladen en het overige deel overlappend op een deel van het andere blad. In sommige gevallen is dan op het resterende deel van het andere blad nog een volgende plattegrond getekend, in andere gevallen weer niet, zie de afbeelding. De paginering is daardoor moeilijk aan te geven, te meer daar Van Deventer zich regelmatig vergist (?) heeft in de nummering van de bladen: vele pagina's hebben een nummer dat doorgestreept en gewijzigd is. Enkele voorbeelden: de oorspronkelijke pagina 11 werd veranderd in 8, 27 in 21 en 28 in 23. Wellicht heeft hij bij het vaststellen van de paginering vóór het samenbinden wat zitten knoeien met het bepalen van de juiste volgorde van de bladen.

Het eerste blad geeft de plattegrond van Vlissingen weer. In de bovenrand van het kader van deze plattegrond staat in een ander handschrift in lichtblauwe inkt geschreven: 'Estas Plantas le izo dibujar Carlos V Imperador en Flandres 1545'. In de onderrand staat dan nog = MDXLV = DC', deze **D** en **C** zijn als monogram in elkaar gestrengeld. Deze latere (?) toevoegingen konden nog niet tot ieders tevredenheid worden vertaald¹⁴. Lemoine¹⁵ leest in de woorden 'le izo' 'le 13e' hetgeen geen betekenisvolle zin oplevert. Ik voel hierbij meer voor 'hizo' (hoewel het duidelijk twee losstaande woorden betreft), hetgeen de volgende vertaling zou opleveren: 'Deze plattegronden zijn gemaakt in opdracht van Karel V, keizer van Vlaanderen 1545 = MDLXV = DC'. Deze mededeling zou dan, bijvoorbeeld door de (niet Spaans sprekende) binder van het boek, enigszins foutief overgenomen kunnen zijn van een aantekening op een omslagblad of zo van de aanvankelijk nog losse bladen, waarbij dan het oorspronkelijke woord 'hizo' moet zijn verbasterd tot 'le izo'¹⁶. Deze volledig hypothetische stelling brengt ons echter weinig verder want het staat

Stadsplattegrond nr. 64, Rhenen. Bibliotheca Nacional, Madrid.

toch wel vast, dat Philips II en niet zijn vader Karel V de opdrachtgever is geweest.

De meeste bijschriften in de atlas zijn, in tegenstelling tot die in de 'minuten' in het Latijn gesteld, ook op de bijkaarten, die in dit deel (III) in het algemeen wel van bijschriften zijn voorzien.

Een aantal van de laatste bladen is afwijkend van uiterlijk en misschien door een ander afgemaakt. Het is niet met zekerheid vast te stellen bij welk blad de verandering precies begint: Visser schrijft over 'de elf laatste kaarten', Lemoine noemt 'de zeven laatste plans'. Alle plattegronden die in dit deel III voorkomen zijn in de originele volgorde in Tabel III opgenomen. In Tabel IV zijn in alfabetische volgorde, van alle Noordnederlandse plaatsen, naast de bekend zijnde 'minuten', alle in 'deel III' voorkomende plaatsen opgenomen. Tevens zijn daarbij enkele opvallende bijzonderheden vermeld.

Facsimile-uitgaven

In de jaren 1884-1924 zijn de Belgische stadsplattegronden met die van Venlo, Roermond, Montfort en Rolduc

in facsimile verschenen, voorzien van een uitgebreid commentaar bij elke kaart¹⁷. Enkele niet door Van Deventer opgenomen steden, waaronder Ieperen (!) werden naar andere oude plattegronden gereconstrueerd en door Ruelens aan de uitgave toegevoegd. De Nederlandsche archivaris R. Fruin verzorgde in de jaren 1916-1923 een facsimile-uitgave van de Nederlandse steden, naar nauwkeurige tekeningen door J. Wennink. Dank zij deze uitgave is van veertien plattegronden van Zeeuwse steden, die in de Meidagen van 1940 verloren zijn gegaan, toch nog een afbeelding bewaard gebleven.

In enige publikaties zijn fotoreproducties al of niet in kleur van enkele Madrileense stadsplattegronden opgenomen: Groningen^{18 19}, Leiden²⁰, Delden en Ootmarsum (in zwart/wit) en Vollenhove²¹, Amersfoort, Rhenen en Wageningen²², van Arnhem en Hattem²³ en van Utrecht²⁴. Ook van Roermond is de Madrileense plattegrond in kleur gereproduceerd (Van Bree, 1982). Een nieuwe, fotografische facsimile-uitgave van **alle** Van Deventer-plattegronden door Koeman en Visser is in voorbereiding.

Onderzoek

Wieder heeft in 1915 de resultaten van zijn onderzoek in Spanje gepubliceerd. Tegen het eind van de vijftiger jaren is door Brouwer en Visser onderzoek verricht naar de wijze, waarop Jacob van Deventer zijn stadsplattegronden heeft vervaardigd, voornamelijk gericht op het betrouwbaarheidsaspect in topografisch-historische zin. Van dit onderzoek zijn enkele resultaten gepubliceerd in 1961²⁵ en in 1965²⁶. In 1984 heeft Visser hier nog eens een uitgebreide publikatie aan gewijd²⁷.

Er is onduidelijkheid over de volgorde, waarin Van Deventer zijn karteringen moet hebben verricht. Van 't Hoff en Koeman (1981) gaan er van uit, dat de plattegronden werden opgemeten in de volgorde, zoals zij in de beide albums voorkomen. Dit wordt door Visser in twijfel getrokken, waarbij hij enkele aannemelijke argumenten aanvoert. Ook bestaat er onzekerheid over de datering van de afzonderlijke kaarten.

Er heerst ook onduidelijkheid over de toegepaste landmeetkundige techniek. Volgens Koeman heeft Van Deventer hierbij geen meetketting gebruikt maar passen geteld, de hoeken tussen twee rechte lijnen zouden met behulp van een boussole zijn bepaald. In een tweetal in ons land weinig bekend geworden publikaties heeft Peter Meurer (1979, 1985) aan de hand van de tegenwoordige Duitse steden, die door Van Deventer werden getekend, een analyse gemaakt. De grote nauwkeurigheid van de plattegronden verklaart hij, verwijzend naar Visser (1965) door aan te nemen dat van Deventer een boussole, een kompas en een hoekmeter gebruikt moet hebben en hiermee de methode van de voorwaartse snijding volgens Gemma Frisius moet hebben toegepast. Hij wijst op de afwijking van ca. 11° oost in de oriëntatie van de plattegronden, overeenkomend met de miswijzing van het kompas van 12 + 1° oost zoals deze ca. 1560 bestond. Daarom is het waarschijnlijk dat Van Deventer een kompas moet hebben gebruikt.

Op de meeste plattegronden, zowel 'minuten' als 'netten', komt een oningevuld wapenschildje voor, kennelijk bedoeld om later het wapen van de betreffende stad in te vullen. Visser geeft voor de 'minuten' aan, welke uitzonderingen er zijn waarbij hij tevens het onderscheid vermeldt tussen schildjes die vóór en die welke ná het inkleuren van de achtergrond zijn aangebracht. Hierbij vermeld ik met betrekking tot de Madrileense plattegronden als aanvulling dat bij Groningen en Cambrai twee schildjes zijn getekend en dat er slechts van vier steden een ingevuld wapenschildje voorkomt: Avesnes, Conde, Lillers en St. Omari.

De 'minuten' bevatten prikgaatjes, naar door sommigen, waaronder Van 't Hoff wordt aangenomen, aangebracht zowel ten behoeve van de vervaardiging van de tekeningen als bij het maken van kopieën. Visser gaat uitgebreid op dit vraagstuk in. Hij onderscheidt twee groepen gaatjes: grote, onregelmatige gaatjes en kleinere, ronde gaatjes. Hij concludeert uit het al of niet doordringen van de inkt of verf in deze gaatjes dat deze vóór resp. ná het inkleuren moeten zijn aangebracht. Ook maakt hij onderscheid in gaatjes die als 'meetpunten' moeten hebben gefundeerd en gaatjes, die als 'copieerpunten' moeten worden aangemerkt.

De Madrileense 'netten' bevatten echter geen prikgaatjes zodat zeker in dit geval door Van Deventer een andere wijze van kopiëren moet zijn toegepast.

Naast de genoemde facetten gaat Visser nog uitgebreid in op de verschillende watermerken en kettinglijnen in het gebruikte papier, aspecten waarop hij voor een belangrijk deel een volgorde van de karteringen baseert. Van Deventer zou daarbij namelijk (in grote trekken) eerst de steden in ons land hebben bezocht, daarna de Vlaamse steden, vervolgens de Brabantse en tenslotte de Waalse steden.

Wanneer de beide in Madrid bewaarde verzamelingen 'netten' van de stadsplattegronden in de delen II en III in facsimile-uitgave zouden verschijnen zal een diepgaander studie van de thans bekende versies ongetwijfeld meer licht kunnen werpen op het wezen van deze versies.

Hypothese

Ik waag het, na bestudering van de beide originele delen II en III, na lezing van de hieronder aangehaalde literatuur en met behulp van enkele originele 'minuten' en de facsimile-uitgave van Fruin, het volgende alternatieve maar hypothetische beeld van de beide bekende series stadsplattegronden te schetsen.

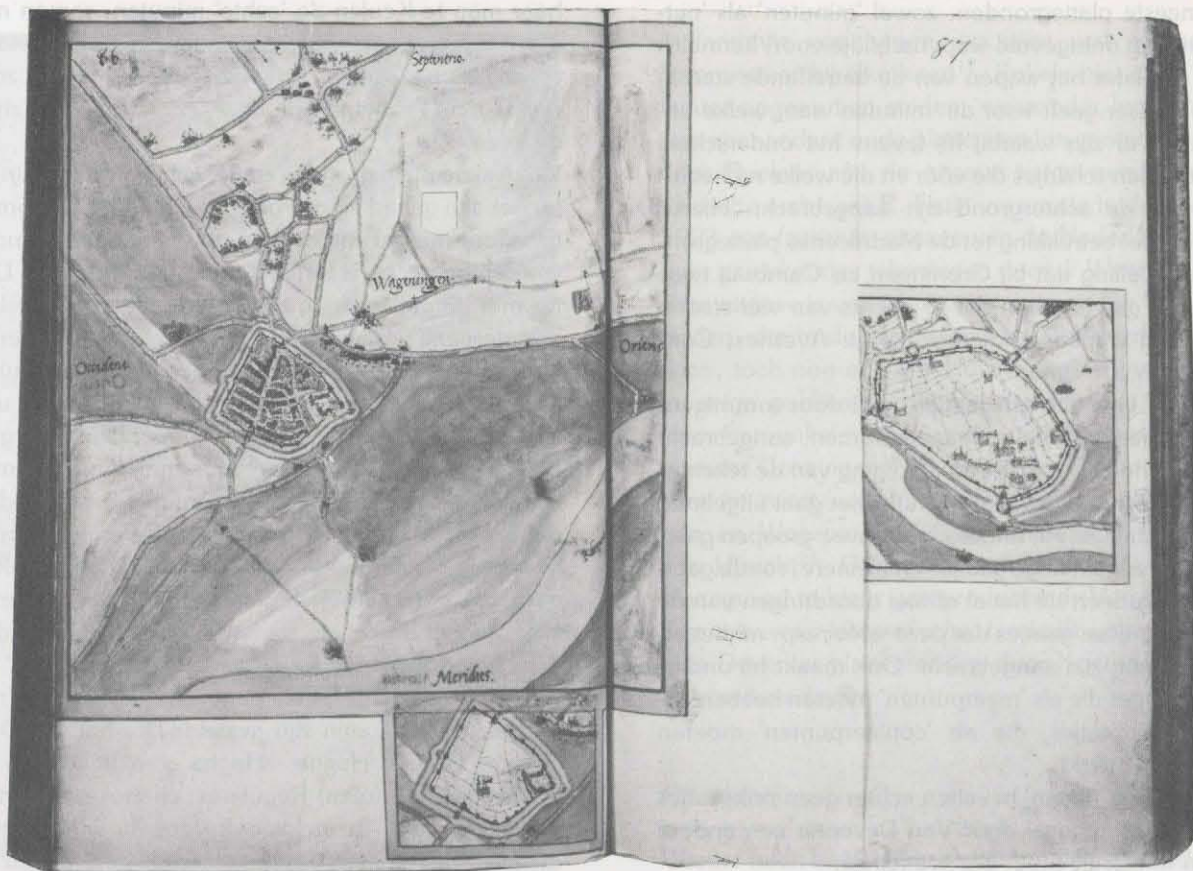
Van Deventer moet aanvankelijk een serie 'echte' minuten hebben vervaardigd van de door hem opgemeten provincies en de steden, waarop hij alle benodigde informatie heeft bijgeschreven. Aan de hand van deze 'echte' minuten zou hij in drie banden de 'netten' moeten hebben getekend. Tevens moet Van Deventer een 'clandestiene' serie kopieën van de steden hebben vervaardigd en deze zou door zijn echtgenote Barbara Smets achtergehouden moeten zijn toen na het overlijden van

haar man te Keulen de 'echte' minuten, samen met de delen I, II en III vanuit Keulen naar Brussel zijn vervoerd en daarna naar Madrid zijn verzonden. Mèt het zoekgeraakte deel I moeten ook deze 'echte minuten' zijn verdwenen.

Hoewel de plattegronden ongetwijfeld een militair karakter hebben gehad en dus geheim waren en daarom zeker niet door middel van druk in de openbaarheid mochten worden gebracht, is het niet onmogelijk dat Van Deventer met de gedachte zou kunnen hebben gespeeld, zijn 'clandestiene' kopieën, bijvoorbeeld na een te verwachten breuk²⁸ met het koninklijk gezag, aan een uitgever aan te bieden ten behoeve van een gedrukte uitgave ervan²⁹. Met name valt te denken aan Hogenberg³⁰, die hiervoor in de eerste plaats in aanmerking zou moeten zijn gekomen. Hiermee zou eventueel de bekende mededeling van Hogenberg, dat Van Deventer te vroeg is gestorven, verband kunnen houden³¹. De gedrukte uitgave zou voor een Nederlandse markt gedacht moeten zijn, omdat namen van steden, topografische aanduidingen, maar ook andere gegevens op de 'minuten' in het Nederlands zijn gespeld, gegevens die op de 'netten' meestal in het Latijn zijn gesteld: Dordrecht - Dordracum, ts Grauen Haghe - Hagha comitis, Muijen - Muden, reguliers - (olim) Regulares, chartusers - cartusien-sis, enzovoorts. Dit geldt ook voor de windrichtingen, die in deze 'minuten' als boven reeds beschreven in het Nederlands zijn gesteld, in de 'netten' daarentegen in het Latijn (occidens enz.). Het zouden deze 'clandestiene' plattegronden moeten zijn geweest, die in 1859 op de veiling zijn gekomen en daarna (onterecht) als de 'minuten' worden gekwalificeerd.

Ik wil de volgende argumentatie voor deze hypothese aanvoeren.

Op de 'netten' in deel III komen gegevens voor, die niet in de 'minuten' zijn terug te vinden (de 'minuten' van de steden, voorkomend in deel II heb ik niet onder ogen gehad). Ik wijs hierbij op de plattegrond van Wageningen, waarbij in de 'nettekening' ten noorden van de stad een niet onbelangrijk gebied voorkomt (de Dolderbrink en de Tarthorst) dat op de 'minuuttekening' ontbreekt! In dit geval zou mogelijk later een deel van het blad kunnen zijn afgesneden¹⁶, bij Goes, Sloten en Franeker is deze kwestie echter veel evidentier. Ten zuidwesten van Goes ligt een gehucht, dat op de 'nettekening' aangeduid wordt als 'Zeer Henricks kinderen'³², een aanduiding die ontbreekt bij hetzelfde gehucht op de 'minuut'. Ten zuidwesten van Sloten is hetzelfde het geval met Wijckel, een gehucht dat alleen in de 'nettekening' het bijschrift draagt, evenals tZum ten zuiden van Franeker, dat op beide kaarten voorkomt maar alleen op het 'net' exemplaar het bijschrift draagt. Daar komt bij, dat de namen van de rivieren enzovoorts vrijwel uitsluitend op de 'nettekeningen' voorkomen. Dit betreft de Aemster fl. (op de bijkaart Aemstel), de Berniß, Gouwe fl., Isala fl., Isel fl., Leck fl., die Lingen fl., Marck fl., Mosa fl., Renus fl., Rhenus fl., Rura occidialis, Schie fl., Sparen fl., Swarte Water, Urdrus fl., Vahalis fl., Vecht(e) fl., die Wael, Ysel fl. en Ysula fl., namen die Van Deventer zeker niet alle heeft kunnen onthouden. Tenslotte, en dit acht ik wel

Stadsplattegrond nr. 86, Wageningen. Bibliotheca Nacional, Madrid.

het sterkste argument, geven de bijkarten behorend bij de 'netten' vele tientallen zo niet enkele honderden namen van kerken, kloosters, conventen, hospitalen, stadhuizen, een doelen, een munt, vele porta's en mola's enzovoorts, vermeldingen die Van Deventer onmogelijk uit zijn hoofd kon hebben kunnen memoreren, gegevens die alle ontbreken op de 'minuten'. In de literatuur wordt aangenomen dat er wel tien jaren kunnen hebben gelegen tussen de vervaardiging van de minuten en de netten. Omdat geen van de hierboven genoemde vermeldingen op de 'minuten' voorkomt, kunnen deze 'minuten' dan ook geen echte minuten zijn geweest. Visser maakt hier dan ook vermoedelijk een toespeling op wanneer hij stelt dat 'de minuten niet als werktekeningen mogen worden beschouwd maar volledig afgewerkte kaarten zijn, waarin de verschillende gegevens, verkregen en door meting en door schetsen 'op het gezicht' tot één geheel zijn verwerkt'. Tevens wijst hij op de mogelijkheid, dat Van Deventer per stad over aparte meet-schetsen zou kunnen hebben beschikt. Van 't Hoff en ook Koeman³³ wezen reeds op de mogelijkheid van het bestaan van meerdere kopieën.

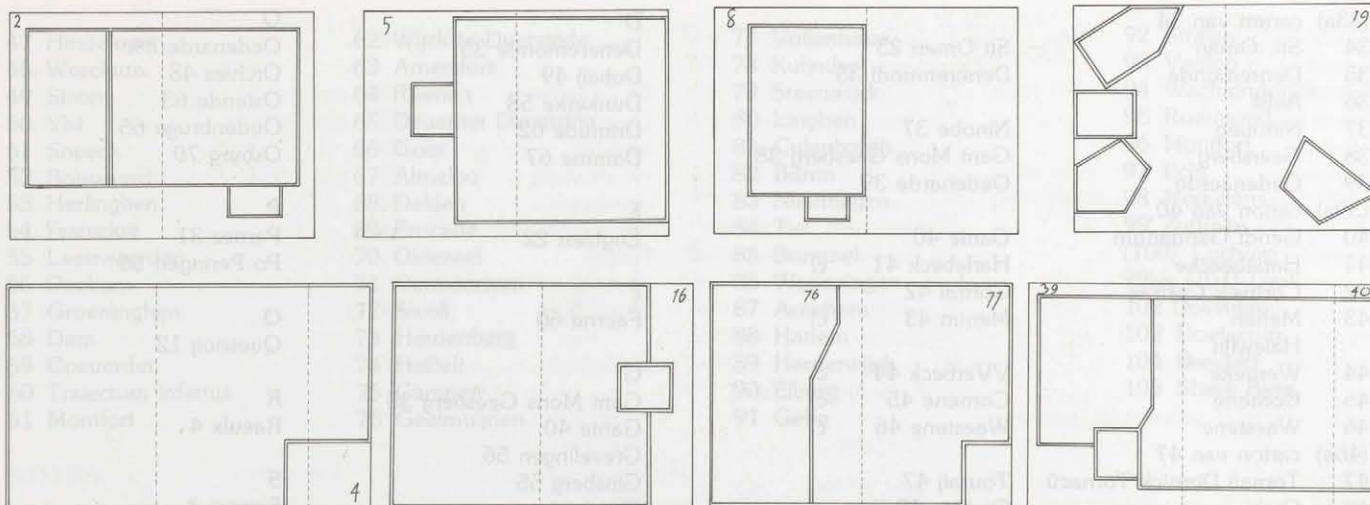
Bovendien is het niet zo waarschijnlijk dat Van Deventer reeds op zijn minuten alle wapentjes had willen tekenen. Kennelijk beschikte hij (nog) niet over de afbeeldingen van de stadswapens. Het lijkt mij weinig zinvol, lege schilden op minuten aan te brengen. Waren de 'minuten' echter netten, bedoeld voor eventuele druk, dan is het opnemen van een wapen(schild) natuurlijk veel voor de hand liggender.

Het is niet duidelijk wanneer de drie boeken naar Madrid

zijn verzonden en evenmin of de minuten daadwerkelijk zijn meegezonden. Zo zij met de drie albums naar Madrid werden vervoerd, moeten zij met deel I zijn zoekge- raakt. Er wordt wel gesuggereerd, dat deel I in Brussel zou kunnen zijn achtergehouden. Dit lijkt mij niet erg waarschijnlijk, gezien het grote belang dat door Philips aan dit werk werd gehecht. Bovendien moest toch via de brieven van Ayta in Spanje bekend zijn, wat er in de nalatenschap van Van Deventer was aangetroffen. Het is zeer onwaarschijnlijk dat de minuten uit Keulen, die immers verzegeld werden bewaard, enkele weken later in Mechelen zouden opduiken. Er moeten toen dus naast de 'netten' in de drie banden, minstens twee andere series 'minuten' bestaan hebben.

De plattegronden, die in 1859 op de veiling werden aangeboden zijn mijns inziens dan ook niet de 'minuten', die in Keulen bij de drie banden werden aangetroffen en het zijn zeker niet de minuten, die gediend hebben tot de tekening van de Madrileense netten. Er moet hier sprake zijn van clandestiene duplicaten.

Hij lijkt mij zelfs niet eens ondenkbaar, dat de 'minuten' (van 1859) wel eens ná de 'netten' zouden kunnen zijn getekend. De argumentatie die Visser aanvoert om aan te tonen dat de 'netten' naar de 'minuten' (van 1859) moeten zijn gekopieerd is niet sterk. Dezelfde redenatie kan ook worden aangevoerd bij de stelling, dat zowel de 'minuten' als de 'netten' van een andere serie (hypothetische 'echte') minuten zouden kunnen zijn gekopieerd. De stelling volgens welke men bij het bestuderen van de toenmalige topografische gegevens het beste gebruik zou kunnen maken van de 'minuten', zou daarmee wel eens

Schematische weergave van enkele pagina-indelingen, zoals deze door Van Deventer in de Madrileense albums zijn getekend. Steeds is de opengeslagen toestand weergegeven.

op losse schroeven kunnen komen te staan.

Er zijn nog enkele merkwaardige feiten verbonden aan de delen II en III die zelfs mogelijk enige twijfel aan de juiste volgorde van deze beide delen zouden kunnen doen rijzen, ware het niet dat deze de nummers II en III dragen, hetgeen mij overigens is ontgaan. In deel III is door Van Deventer eigenhandig een aanvang gemaakt met het samenstellen voorin van een register. Het lijkt logisch, hierbij met het eerste deel te beginnen en niet met het laatste. Of zou in deel II reeds de index (van een andere hand) aanwezig zijn geweest? Verder bevat deel III de reeds vermelde (latere) toevoeging 'Estas Plantas ...', een toevoeging die men eerder in het eerste deel dan in een tweede deel van twee banden zou verwachten (deel I zou dan inmiddels reeds 'zoek' moeten zijn geraakt). Dit geldt ook voor de schaal aanduiding³⁴ van de plattegronden, die slechts éénmalig werd aangegeven, en wel op kaart 1 van deel III! Ten aanzien van de bijkarten in de beide delen valt het op dat in deel II slechts de eerste bijkarte (van Halle) van tekst is voorzien, alle overige bijkarten in dit deel geven geen toelichtende tekst. In deel III daarentegen zijn de meeste bijkarten voor het merendeel wel van een toelichting voorzien. Men zou verwachten dat Van Deventer bij het eerste deel zou moeten zijn begonnen met het invullen van de bijkarten. In het niet teruggevonden deel I zouden dan de bijkarten op de stadsplattegronden ook alle van een tekst moeten zijn voorzien³⁵. Daarentegen pleit het feit, dat deel III een aantal vermoedelijk onvoltooide bladen bevat, er wel weer voor dat dit het laatste deel zou moeten zijn van zijn drie albums.

advertentie

Aangeboden:

Caert-Thresoor, jg. 1 t/m 8 (los), f 45.
Tel. 03404-51478.

Uw Caert-Thresoor is een mooie band waard!
Keuze uit: linnen, leer-linnen, leer-marmer.
Handgebonden.

072-337352

Tabel I. De stadsplattegronden, voorkomend in deel II van de in Madrid aanwezige stedenatlas van Jacob van Deventer*)

originele plaatsnaam met oorspronkelijke bladnummering	naam zoals vermeld in de index, met indexnummer
1 Halle Haulx a)	Halle 1
2 Brayn le comte	Brayn le conte 2
3 Soignijes	Soinies 3
4 Roeulx	Raeulx 4
5 Bins	Bins 5
(5a) carton van 6	
6 Mons	Mons 6
Henault	
7 Maubeuge	Maubeuge 7
8 Beaumont	Beaumont 8
9 Chymaij	Chimay 9
10 Auesnes	Abesnes 10
11 Landrechiez	Zandrechiez 11
12 Quesnoij	Quesnoij 12
13 Bauais	Babais 13
14 Bouchain	Bocain 14
(14a) carton van 15	
15 Valenchiene	Valencianas 15
16 Conde	Conde 16
17 St. Gislain	St. Gislaim 17
18 Chieure	Chieure 18
19 Aeth	Aeth 19
20 Leuße	Zeusse 20
21 Leßenez	Zesseniz 21
22 Enghien	Enghien 22
23	(ontbreekt)
(24) Cambray	Cambray 24 b)
25 Cambrasyz	Cambresi 25
·	
· enkele blanco pagina's	
·	
26 Bethune	Betune 26
27 Lens	Zens 27
28 Bapalme	Bapalme 28
(28a) carton van 29	
29 Arras Atrebatum Atrecht	Arras 50
30 Hesdijn fert	Hesdin 30
31 Pernez	Pernez 31
St. Pauli	
32 Lilers	Zilers 32
33 Terwan	—
Aire	—

(33a)	carton van 34	
34	Sti. Omari	Sti Omeri 23
35	Denremonde	Deneremundi 35
36	Aelst	—
37	Ninouen	Ninobe 37
38	Geersberg	Gant Mons Geesberg 38
39	Oedenaerde	Oedenarde 39
(39a)	carton van 40	
40	Gendt Gandanum	Gante 40
41	Harlebeecke	Harlebeck 41 c)
42	Cortrijck Cortraij	Cortrai 42
43	Menen	Menim 43 c)
	Halewijn	
44	Werueke	VVerbeck 44 c)
45	Comene	Comene 45 c)
46	Waestene	Waestene 46 c)
(46a)	carton van 47	
47	Tornaij Dornick Tornacū	Touraij 47
48	Orchiez	Orchies 48
(48a)	carton van 49	
49	Douacum Douaij	Dobaij 49
50	Baße	Baise 49
51	Armentiers	—
(51a)	carton van 52	
52	Lille Rijsel	Lilla 51
53	Meeßene	—
54	Belle	Merius 52 c)
55	Caßel	Casel 53
56	Poperingen	Po Peringen 56
57	Borborg	Boiborg 55
58	Greuelingen	Grevelingen 56
59	Guinocs Berge	Ginsberg 55
60	Duijkercke	Dunkerke 58
61	Hontscoten	Honstcoten 59 c)
62	Foerne	Foerne 60
63	Nieuport	Neuport 61
64	Dixmude	Drimude 62
65	Oostende	Ostende 63
66	Gistel	Gistel 64
67	Oudenburg	Oudenbrugge 65
(67a)	carton van 68	
68	Brugghe	Brughs 66
69	Damme	Damme 67
70	Sluiß	Muda 68
71	Middelburg	Middelburg 69
72	Oostburg	Osburg 70
73	Ardenburg	Ardenburg 71
74	Axele	Axele 72
75	Hulst	Huls 73 c)

*) tussen haakjes de door schrijver dezes gegeven nummers

a) het enige carton in dit deel met tekst

b) stratenpatroon in carton ontbreekt

c) zonder carton

Tabel II. De index, (later ?) in een ander handschrift toegevoegd aan deel II, met vermelding van 70 plaatsnamen.

A	Bapalme 28
Abesnes 10	Baise 49
Aeth 19	Boiborg 55
Arras 50	Brughs 66
Ardenburg 71	
Axele 72	C
	Chimay 9
B	Conde 16
Brayn le conte 2	Chieure 18
Bins 5	Cambrai 24
Beaumont 8	Cambresi 25
Babais 13	Cortrai 42
Bocain 14	Comene 45
Betune 26	Casel 53

D
Deneremonde 35
Dobaij 49
Dunkerke 58
Drimude 62
Damme 67

E
Enghien 22

F
Faerne 60

G
Gant Mons Geesberg 38
Gante 40
Grevelingen 56
Ginsberg 55
Gistel 64

H
Halle 1
Hesdin 30
Harlebeck 41
Honstcoten 59

L
Lilla 51

M
Mons 6
Maubeuge 7
Menim 43
Merius 52
Muda 68
Middelburg 69

N
Ninobe 37
Neuport 61

O
Oedenarde 39
Orchies 48
Ostende 63
Oudenbrugge 65
Osburg 70

P
Pernes 31
Po Peringen 56

Q
Quesnoij 12

R
Raeulx 4

S
Soinies 3
St. Gislaim 13
Sti. Omeri 34

T
Touraij 47

V
Valencianas 15
VVerbeck 44
Waestene 46

Z
Zandrechiez 11
Zeusse 20
Zesseniz 21
Zens 27
Zilers 32

Tabel III. De stedeplattegronden, in hun originele volgorde zoals deze voorkomen in deel III van de stedenatlas van Van Deventer, in de originele spelling met het originele bladnummer.

1	Vlißinge	22	Oudewater
2	Westcappel	23	Yselsteijn
3	Veer	24	Gouda
4	Middelburg	25	Rotterdam
5	Zierczee	26	Sciedam
6	Brouwers hauen	27	Vleerdingen
7	Goeß	28	Delft
8	Rumerswael	29	Haga comitis
9	Tolen	30	Leijden
10	St. Martins dijk	31	Woerden
11	Goed rede	32	Naerden
12	Briell	33	Wesop
13	Geervliet	34	Muden
14	Seuenbergen	35	Aemsterdam
15	Geerten Berghe	36	Monickedâ
16	Dordracum Dordrecht	37	Eedam
17	Gorichem	38	Haerlem
	Worckum	39	Beuerwijck
18	Hoesden	40	Alckmaer
19	Asperen	41	Purmer eijnde
	Huekelem	42	Hoon
	Leerdam	43	Groote Brouck
20	Vianen	44	Eijnchuijsen
21	Scoonhouen	45	Medenblick
	Nieupoort	46	Staureren

47 Hindelopen	62 Wijck te Duerstede	77 Vollenhoue	92 Stralen
48 Worckum	63 Amersfort	78 Kuijnder	93 Venloo
49 Sloten	64 Rhenen	79 Steenwijck	94 Wachtendonck
50 Ylst	65 Deuenter Dauentria	80 Linghen	95 Ruermond
51 Sneeck	66 Goor	81 Culenborgh	96 Montfort
52 Bolsweerd	67 Almeloo	82 Buren	97 Echt
53 Harlinghen	68 Delden	83 Nieumegen	98 Herkelens
54 Franicker	69 Enschede	84 Tiel	99 Zuthpen
55 Leeuwaerden	70 Oldezeel	85 Bommel	(100) Lochum
56 Dockum	71 Oetmaerseem	86 Wageningen	99bis (101) Groll
57 Groeninghen	72 Swoll	87 Arnhem	102 Doesburg
58 Dam	73 Herdenberg	88 Hattem	103 Doetecum
59 Coeuerden	74 Haßelt	89 Harderwijk	104 Breuoirt
60 Traiectum inferius	75 Campen	90 Elburg	105 Sherê Berg
61 Montfort	76 Geelmuijden	91 Gelre	

NOTEN

Tabel IV. De Nederlandse steden, waarvan door Jacob van Deventer een stadsplattegrond is vervaardigd. In kolom 1 is in alfabetische volgorde de tegenwoordige naam van de steden gegeven, in kolom 2 zijn in de originele spelling alle bekende

'minuten' van de Noordnederlandse plattegronden vermeld, in kolom 3 alle plattegronden ('netten'), voorkomend in deel III van de atlas te Madrid met bijbehorend kaartnummer, in kolom 4 enkele bijzonderheden.

1 Tegenwoordige naam	2 naam in de 'minuten'	3 naam en nummer in de atlas Madrid	4 bijzonderheden
Aardenburg	Ardenburch	Ardenburg	73 (in deel II)
Alkmaar	Alcmaer	Alckmaer	40
Almelo	—	Almeloo	67
Amersfoort	—	Amersfort	63
Amsterdam	Aemsterdam	Aemsterdam	35
Appingedam	—	Dam	58 geen tekst op carton
Arnemuiden (met Middelburg)	Armuijen	Armuijen	4 geen carton
Arnhem	Arnhem	Arnhem	87
Asperen (met Heukelom en Leerdam)	—	Asperen	19 drie ingevulde cartons, één oningevuld cartonkader
Axel	Axele	Axele	74 (in deel II)
Bergen-op-Zoom	Berghen op Zoom	—	
Beverwijk	—	Beuerwijck	39 geen carton
Bolsward	Bolswaerd	Bolsweerd	52 carton met Sneek op extra ingebonden velletje (51bis)
Brevoort	Breuoir	Breuoir	104
Den Briel	Briel	Briell	12
Brouwershaven	Brouwershaven	Brouwers hauen	6 geen carton
Buren	Buren	Buren	82
Coevorden	Coeuorden	Coeuerden	59 op carton slechts 'mola' vermeld
Culemborg	Culenburch	Culenburg	81 de omgeving van de stad ontbreekt op beide kaarten
Delden	—	Delden	68 geen tekst op carton
Delft	—	Delft	28
Deventer	—	Deuenter Dauentria	65
Doesburg	—	Doesburg	
Doetinchem	Doetekum	Doetecum	3
Dokkum	Dockum	Dockum	56
Dordrecht	Dordrecht	Dordracum Dordrecht	16
Echt	Echt	Echt	97
Edam	Eedam	Eedam	37
Eindhoven	Eijndhoven	—	
Elburg	—	Elburg	90
Enkhuizen	Enckhuijsen	Eijnchuijsen	44
Enschede	—	Enschede	69 geen tekst op carton
Franeker	Franicker	Franicker	54
Geertruidenberg	St. Geertrudê Bergh	Geerten Berghe	15
Geervliet	—	Geervliet	13
Geldern (Duitsland)	—	Gelre	91
Genemuiden	Geelmuijen	Geelmuijden	76 geen carton
Goeree	Goed rede	Goeree	11 weinig tekst op carton
Goes	Goeß	Goeß	7
Goor	—	Goor	66
Gorinchem met Woudrichem	Gorickum	Gorichem	17
Gouda	Goude	Gouda	24

's-Gravenhage	ts Grauen Haghe	Hagha comitis	29	
Groenlo	Groll	—		
Groningen	—	Groeninghen	57	twee wapenschilden
Grootebroek	Grote Brouck	Groote Brouck	43	geen carton
Haarlem	Haerlem	Haerlem	38	
Hardenberg	—	Herdenberg	73	geen tekst op carton
Harderwijk	—	Harderwijk	89	
Harlingen	Harlingen	Harlinghen	53	
Hasselt	Hasselt	Haßelt	74	
Hattem	—	Hattem	88	
's-Heerenberg	tsheren Berch	Sherê Berg	105	
Helmond	Helmont	—		
Herkelens (Duitsland)	—	Herkelens	98	
's-Hertogenbosch	ts Hartogen Bosch	—		
Heukelum (met Asperen en Leerdam)	—	Huekelem	19	
Heusden	Hoesden	Hoesden	18	
Hindeloopen	—	Hindeloopen	47	geen carton
Hoorn	Hoorn	Hoorn	42	
Hulst	Hulst	Hulst	75	(in deel II)
Kampen	Campen	Campen	75	
Kuinre	—	Kuijnder	78	geen carton
Leerdam (met Asperen en Heukelum)	—	Leerdam	19	
Leeuwarden	Leeuwaarden	Leeuwaarden	55	
Leiden	—	Leijden	30	
Lingen (Duitsland)	—	Linghen	80	
Lochum	—	Lochum	99bis	
Medemblik	Medenblick	Medenblick	45	
Megen	Meghen	—		
Middelburg (met Arnhemuiden)	Middelburg	Middelburg	4	
Monnikendam	Monnickendam	Monickedâ	36	
Montfoort	Montfort	Montfort	61	
Montfort	Montfort	Montfort	96	geen carton
Muiden	Muijen	Muden	34	
Naarden	Naerden	Naerden	32	
Nieuwpoort (met Schoonhoven)	Nieupoort	Nieupoort	21	
Nijmegen	—	Nieumegen	83	
Oldenzaal	—	Oldezeel	70	
Oostburg	Oostburch	Oostburg	72	(in deel II)
Ootmarsum	Ootmarsum	Oetmaersem	71	geen tekst op carton
Oudewater	Oudewater	Oudewater	22	
Purmerend	Purmerende	Purmer eijnde	41	
Reimerswaal	Reijmerswael	Rumerswael	8	weinig tekst op carton
Rhenen	Rhenen	Rhenen	64	geen tekst op carton
Roermond	—	Ruermond	95	
Rotterdam	—	Rotterdam	25	
Schiedam	Schiedam	Sciedam	26	
Schoonhoven (met Nieuwpoort)	Scoonhouen	Scoonhouen	21	
Sloten	Sloten	Sloten	49	
Sluis (met St. Anna ter Muiden)	—	Sluiß met Muda	70	(in deel II) (Muda zonder carton)
Sneek	Sneek	Sneek	51	carton zonder tekst (51bis) zie verder bij Bolsward)
St. Anna ter Muiden	—	Muda	70	(in deel II bij Sluis)
Stavoren	Staueren	Staueren	46	
Steenwijk	Steenwijk	Steenwijk	79	
St. Maartensdijk	St. Martens dijk	St. Martins dijk	10	weinig tekst op carton
Stralen	—	Stralen	92	
Tholen	—	Tolen	9	weinig tekst op carton
Tiel	Tiel	Tiel	84	
Utrecht	—	Traiectum inferius Vtrecht	60	
Valkenburg	Valkenburg	—		
Venlo	Venlo	Venloo	93	
Veere	Veer	Veer	3	
Vianen	Vianen	Vianen	20	
Vlaardingen	Vlaerdinghen	Vleerdingen	27	geen carton
Vlissingen	Vlissingen	Vlißinge	1	
Vollenhove	Vollenhoue	Vollenhoue	77	
Wachtendonck (Duitsland)	—	Wachtendonck	94	
Wageningen	Wageningen	Wageningen	86	
Weert	Weert	—		
Weesp	Weesp	Wesop	33	met extra blanco cartonkader

Westkapelle	Westcappel	Westcappel	2	geen carton
Woerden	—	Woerden	31	
Workum	Worckum	Worckum	48	geen carton
Woudrichem (zie Gorinchem)	Worckum	Worckum	17	
Wijk bij Duurstede	—	Wijck te Duerstede	62	geen tekst op carton
Ylst	Ylst	Ylst	50	geen carton, in stadsplattegrond zelf
IJsselstein	Yselsteijn	Yselsteijn	23	twee bijschriften
Zaltbommel	Bommel	Bommel	85	
Zevenbergen	—	Seuenbergen	14	
Zierikzee	Ziericzee	Zierczee	5	
Zutphen	—	Zutphen	99	
Zwolle	—	Swoll	72	

NOTEN

- Onder de aanduidingen D.5 etc. worden de door Van 't Hoff (1953) onder dezelfde nummering gepubliceerde documenten bedoeld.
- Viglius van Aytta, Heer van Zwichem (Friesland 1507-Brussel 1577) was voorzitter van de Raad van State te Brussel.
- Joachim Hopper (Hopperus) (Sneek 1523-Madrid 1576) verbleef in Madrid als Nederlandse consul. Deze briefwisseling, betrekking hebbend op het werk van Van Deventer (1570-1575), voor het grootste deel brieven van Viglius aan Hopper, is door Van 't Hoff (1953) zowel in de Latijnse tekst als in de Nederlandse vertaling weergegeven.
- '... undter anderen drei Bucher Mapparaum Belgii (daruff Kun. W. zu Hispanien wapenn gesetz ...' (D. 22) en '... die bei seligenn M. Jacobs van Deventer Verlaszenschaft befundenn mit Kon. W. zu Hispanien Unsersz gnedigstenn hern Waepenn vertzeichnetenn Buchere und Charten ...' (D. 28).
- Zie de opdracht van Philips II van 29 mei 1559 '... en ung livre contenant pourtraict de chascune province, et après démonstration de chascune ville particulière' bij Fruin, 1916-1923, Inleiding p. 4 en bij Koeman, 1980, p. 119.
- Zie Wieder, 1915 en Fruin, 1916-1923. In de collectie Bodel Nijenhuis (port. N 46-197) bevindt zich een 'Topographische Plattegrond van Appingedam door Jacobus van Deventer, doortrek met de hand van den Hr. J.E.H. Hooft van Iddekinge, Dir. M. en P.Kbt. Leiden, 1870'. Het is een gekleurde m.s. kaart, 21,5 x 29,5 cm, getekend in de stijl van Van Deventer, doch bij lange na niet van het niveau als de tekeningen door Wennink vervaardigd ten behoeve van de facsimile atlas van Fruin. De huidige verblijfplaats van het origineel van de 'minuut' is onbekend. Het is opvallend, dat in de correspondentie die Bodel Nijenhuis indertijd gevoerd heeft met Eekhof, nooit sprake is geweest van de Van Deventer plattegronden. Vermoedelijk houdt dit verband met het overlijden in die periode van de echtgenote van Bodel Nijenhuis, voor wie dit een groot verdriet heeft betekend waardoor zijn aandacht kennelijk onvoldoende kon uitgaan naar andere gebeurtenissen om hem heen (persoonlijke mededeling van Drs. D. de Vries). J.E.H. Hooft van Iddekinge (1842-1881) werd in 1871 benoemd tot directeur van het Munt- en Penningkabinet der Leidse Universiteit, gehuisvest in het Rijksmuseum van Oudheden (nu het Koninklijk Munt- en Penningkabinet). Bij de veiling van zijn privé-bibliotheek en muntenverzameling is er nogal wat te doen geweest over stukken die tot de verzameling van het Kabinet zouden hebben behoord (privé mededeling van de huidige directeur Jacobi). In de veilingcatalogus wordt de plattegrond niet vermeld.
- Van 't Hoff, 1953; De Smet, 1985, Meurer, 1988. Frans Hogenberg, afkomstig uit Mechelen, werkte in Keulen onder meer als kopergraveur aan *Theatrum orbis terrarum* van Ortelius, en aan *Civitates orbis terrarum* van Georg Braun. Zie ook noot 31.
- '... Bucher und derselbigen Minutenn ...' (D.31). Wanneer in dit artikel de woorden 'minuten', en 'netten', tussen ' ' geplaatst zijn, geeft dit aan dat deze woorden in die betekenis worden gebezigd, die hier tot nu toe in de literatuur aan wordt toegekend.
- Vrijwel zeker is van een aantal 'minuten' de boven- en of onderrand later weggesneden, bijvoorbeeld in het geval van Wageningen, zie Deys, 1988, p. 28. Bij de 'minuut' van Weert is nog juist de O van Oost zichtbaar, bij Axel nog net een stukje van de O en bij Venlo is de letter t van Oost weggevalen hetgeen wijst op later wegsnijden van een deel van het blad.
- Biblioteca Nacional, Madrid, Manuscritos Ms Res 200 (deel II) en Ms Res 207 (deel III).
- Volgens Wieder moeten deze er vóór 1580 op zijn aangebracht omdat het wapenschildje van Portugal ontbreekt. Bij het overlijden van Van Deventer in 1575 werden in zijn nalatenschap op de albums reeds de wapens aangetroffen.
- Marijke Donkersloot (1989) introduceerde in plaats van de in dit verband klassiek geworden term 'carton' het woord bijkart, welke term ook door Visser en Koeman zal worden nagevolgd (pers. mededeling).
- Wieder, 1915, pp. 160-165.
- Wieder vermeldt 'hizo dibujar'. Hoe komt hij aan deze spelling, er staat duidelijk 'le izo'. Het monogram zou volgens hem 'twee dooreengevlochten hoofdletters C' voorstellen en hij dicht deze toe aan een of andere prins Don Carlos.
- Lemoine, 1985, p. 30.
- Deys, 1988, p. 27.
- Ruelens, 1884-1924.
- Overdiep, 1984.
- Brouwer en Overdiep, 1961.
- Van Oerle, 1975.
- Van der Wyck, 1983.
- Deys, 1988. Bij kleurafbeelding C (tegenover pag. 64) staat abusievelijk dat tevens de carton van Deventer voorkomt. Dit moet zijn de bijkart van Arnhem.
- Van der Wyck, 1988.
- Donkersloot, 1989.
- Brouwer en Overdiep, 1961.
- Visser, 1965.
- Visser, 1984, p. 35.
- Het is evident dat Van Deventer geweigerd heeft zijn werk zonder meer aan Viglius af te staan (zie D.19). In enkele gevallen verzoon hij uitvluchten: D.13, D.15. Het is bekend dat 'Madrid' en 'Brussel' slecht betaalden (D.5, D.9, D.15, D.16) zodat dit feit mede een reden moet zijn geweest waarom Van Deventer tijdens zijn leven geen afstand heeft gedaan van zijn tekeningen. Ook de vertragingen als gevolg van de nog te verzorgen versieringen, die overigens niet zijn aangebracht, moeten mijns inziens als een voorwendsel worden opgevat.
- Een gedrukte weergave van de bijkarten zou dan overbodig moeten zijn geacht. In de later verschenen gedrukte stedenboeken zijn nimmer bijkarten opgenomen.

30. Van 't Hoff, 1953, p. 17 en 21; Koeman, 1981 p. 124. Meurer, 1988 p. 31, 33.
31. Van Deventer kende Hogenberg: hij heeft in 1536 met diens vader nog karteringswerk verricht. Frans Hogenberg heeft in zijn 'Civitatis' achter het blad "Deventer" in de tekst een alinea aan Jacob van Deventer gewijd, waarin hij onder meer mededeelt dat deze in dienst van Philips II alle steden in 'Belgiae' nauwkeurig heeft getekend. Hierin komt ook de opmerking voor volgens welke Van Deventer te vroeg is overleden: in de Latijnse tekst wordt gezegd '... Coloniae Agrippinae, satis praeventus, moritus', in de Franse vertaling '... est trespassé de mort prémature à Couloigne' en in het Duits heet het '... hat ihn der Todt zu Cöllnn am Rhein übereilet' (D.39). Viglius schreef over Van Deventers ver gevorderde leeftijd en noemde hem reeds zo bejaard (D.9) en later, dat hij oud geworden was (D.15). Omdat het m.i. niet erg aannemelijk is, dat men in de zestiende eeuw van iemand, die op zeventigjarige leeftijd overlijdt zegt, dat deze te vroeg is overleden, moet er meer achter deze opmerking schuilen. Met name denk ik hierbij aan het, als gevolg van dit overlijden niet meer kunnen verwezenlijken van een mogelijk plan tot het uitgeven van een gedrukte editie door Hogenberg van de in Van Deventers bezit zijnde plattegronden. Hogenberg had trouwens reeds ruimschoots gebruik gemaakt van deze gegevens! Skelton (1965, pp. XXXI-XXXIII) noemt in zijn introductie bij de facsimile-uitgave van de *Civitatis* van Braun en Hogenberg 47 steden waarvoor Van Deventers stadsplattegronden door Hogenberg als voorbeeld moeten hebben gediend. Zie ook Van 't Hoff (1941-1942) pp. 51-56.
32. Hieruit blijkt dat Van Deventer, zeker in dit geval, op mondelinge informatie is afgestaan en de uitspraak van 's Heer Hendriks kinderen tot Zeer ... heeft verbasterd.
33. Van 't Hoff, 1953, p. 12; Koeman, 1981 p. 122 en 123.
34. Op andere bladen komt eveneens een schaalstok voor, doch zonder tekst. Merkwaardig is het dat de schaalstokken een tientallig stelsel volgen: de schaalstok is in 10 gelijke delen verdeeld met steeds om de 5 eenheden een iets langer streepje, vergelijk de weergave van de moderne cm-schaalverdeling. Zie bijv. kleurafbeelding B (tegenover pag. 49), het blad Rhenen uit de Madrileense atlas in Deys, 1988.
35. Na afsluiting van dit artikel heeft J.C. Visser in mei 1989, in het kader van een groots project tot de integrale facsimile-uitgave van alle stadsplattegronden van Van Deventer, in Madrid een onderzoek ingesteld naar de beide Van Deventer atlassen. Op mijn verzoek heeft hij daarbij tevens expliciet gelet op de aanduidingen II en III. Hij deelde mij mede dat inderdaad bovenop de banden de aanduidingen II en III in het leer zijn geperst: in het deel met de Vlaamse steden een II en in het deel met de Nederlandse steden een III. Er doet zich echter een bijzonderheid voor: de moeten van deze aanduidingen in het leer zijn met goud opgevuld. Bij deel II zijn de **beide** tekens I opgevuld, bij deel III echter alleen de meest linkse I. Het zag er niet naar uit dat er hierbij sprake is van uitslijten van het goud. De voorlopige conclusie daarbij is, ook volgens Visser, dat deel II deel II blijft maar dat deel III in feite deel I is. Het niet teruggevonden deel, altijd deel I genoemd, moet dus deel III zijn. Deze veronderstelling strookt tevens beter met de volgorde van kartering der steden, zoals Visser deze zich voorstelt en in 1984 door hem werd uiteengezet.

SUMMARY

The town plans of Jacob van Deventer - results of a recent investigation in Madrid

In the second half of the 16th century the Dutch cartographer Jacob van Deventer, probably by order of the Spanish king

Philip II, executed about 250 topographical plans of the Netherlands at that time. Two series of the plans have survived. One series of 152 loose-leaf plans which had been auctioned in 1859 in The Hague is at present being preserved in several Dutch and Belgian archives. The few texts on these leaves are all written in Dutch. A second series of the town plans, in two volumes bearing the numbers II en III is to be found in Madrid. The texts of all these plans are written in Latin. Volume I has not been recovered.

Philip's intermediary in the Netherlands was Viglius, president of the State council at Brussels. The original correspondence between Viglius and his Dutch friend Hopper in Madrid, related to the acquisition of the plans, has been recovered. It appears that Van Deventer in 1572 fled from Malines to Cologne, taking with him the town plans. Presumably he refused to deliver the plans to Viglius, evidently because of non-payment by the Government.

When he died at the age of about 75 years in Cologne in 1575 the municipal government discovered in his household effects the important works which appeared to be connected with the Spanish king. The correspondence with Viglius shows that there were three volumes of maps and town plans bearing the coat-of-arms of Philip II. The city council was inclined to send the 'books and the belonging minutes' to Viglius. Viglius wrote to Hopper that he had received the 'three geographical books' but he died before he could send them to Spain. It remains unknown when and how the works arrived in Madrid. Only two of the three volumes are known, the already mentioned volumes II and III in Madrid. Nothing is known about the minutes. In Cologne, Van Deventer must have met the famous publisher Hogenberg because they knew each other earlier. In his *Civitatis Orbis Terrarum* the latter mentions the cartographic works of Van Deventer, remarking that Van Deventer died too early. It is now generally accepted that the leaves which appeared at the auction are the minutes, and the two volumes are the fair copies of the Van Deventer town plans. I have studied the original volumes in Madrid and combined the results with published data on this matter, including the facsimile-edition of the loose-leaf plans. This study leads to the conclusion that the 'minutes' by no means could have served in executing the fair copies. The plans in the two volumes contain several hundreds of legends indicating rivers and other waters, churches, abbeys, hospitals, town halls etc. which Van Deventer could not possibly have remembered by heart when drawing the fair copies. There must have been a third series of the plans. Indeed, the 'minutes' probably could have been drawn after having completed the fair copies, with the intention to have them printed by Hogenberg. This could have been the explanation of the remark of Hogenberg, paraphrasing the death of a 75-year old man, in those days, as too early.

Several features of the town plans, in both existing versions are discussed. In volume II an index by another hand is present but the numbers of the leaves and the spelling of most of the towns do not match with the contents. Volume III contains an index by Van Deventer himself, but was unfinished, ending with the letter C. It is suggested that volume III originally should have been no I. A complete review of all the existing towns plans, in their original spelling and sequence in both albums is given.

LITERATUUR

- Bakker, F.J., De stad Groningen en de Historische Steden-atlas. - In: *Stad in kaart*. - Alphen aan den Rijn, 1984, pp. 107-122.
- Bree, G.W.G. van, en J.Th.C.M. Spreuwenberg, *Atlas Ruramundensis*. - Roermond, 1982.
- Brouwer, J. en G. Overdiep, De reproductie van de door Jacob van Deventer vervaardigde plattegrond van Groningen. - In: *Groningse Volksalmanak*. - Groningen, 1961.
- De Smet, A., De plaats van Jacob van Deventer in de cartografie van de 16de eeuw. In: De Nave, F. (red.), *Liber amicorum Leon Voet*. - Antwerpen, 1985.

- Deys, H.P., *De Gelderse Vallei - geschiedenis in oude kaarten*. - Utrecht, 1988.
- Donkersloot - de Vrij, Y.M., *Kaarten van Utrecht. Topografische en thematische kartografie van de stad uit vijf eeuwen*. - Utrecht, 1989.
- Fruin, R., *Nederlandse steden in de 16e eeuw. Plattegronden van Jacob van Deventer*. - 's-Gravenhage, 1916-1923. - (Deze uitgave, die behalve de algemene inleiding geen commentaar op de plattegronden zelf geeft, bevat 111 kaarten en 97 bijkarten).
- Van 't Hoff, B., Bijdrage tot de dateering van de oudere Nederlandsche stadsplattegronden. - In: *Ned. Archievenbl.* 1941-1943, pp. 29-68; 97-150.
- Van 't Hoff, B., *Jacob van Deventer, keizerlijk-koninklijk geograaf*. - 's-Gravenhage, 1953.
- Koeman, C., *Geschiedenis van de kartografie van Nederland*. - Alphen aan den Rijn, 1981.
- Lemoine-Isabeau, C., *Atlas van de steden der Nederlanden*. In: *Belgische cartografie in Spaanse verzamelingen*. - Brussel 1985, p. 30.
- Meurer, Peter H., *Pläne Rheinischer Städte bei Jacob van Deventer*. - In: *Burgen und Schlösser*, 79/1 (1979), pp. 43-48.
- Meurer, Peter H., *Jacob van Deventer (ca. 1500-1575) und die Frühzeit der zeichnerischen Triangulation*. - In: *Nachrichten aus dem Karten- und Vermessungswesen Reihe I, Heft Nr. 96* (1985), pp. 15-23.
- Meurer, P.H., *Atlantes Coloniensis. Die Kölner Schule der Atlaskartographie 1570-1610*. - Bad Neustadt a.d. Saale, 1988.
- Oerle, H.A. van, *Leiden binnen en buiten de stadsvesten*. - Leiden, 1975.
- Overdiep, G., *De plattegrond van de stad Groningen door Jacob van Deventer uit omstreeks 1565*. - Alphen aan den Rijn, 1984.
- Ruelens, Ch., Em. Overleaux, J. van den Gheijn S.J. (red.), *Atlas des Villes de la Belgique au XVIe Siècle - Cent Plans du Géographe Jacques de Deventer enz.* - Bruxelles [1884-1924].
- Skelton, R.A., Braun & Hogenberg, *Civitas Orbis Terrarum 1572-1618/ With an introduction by R.A. Skelton*. - Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 1965. - 3 vols.
- Visser, J.C., *De waarde van de stedenatlas van Jacob van Deventer voor de topografie van de laat-middeleeuwse stad*. In: *Festschrift für Hektor Ammann: Beiträge zur Wirtschafts- und Stadtgeschichte*. - Wiesbaden, 1965.
- Visser, J.C., *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*. - In: *Stad in kaart*. Alphen aan den Rijn, 1984, pp. 29-38.
- Wieder, F.C., *Nederlandsche Historisch-Geographische Documenten in Spanje, uitkomsten van twee maanden onderzoek*. - In: *Tijds. Kon. Ned. Aardr. Gen.*, 2e serie, 32 (1915) pp. 145-175.
- Wyck, H.W.M. van der, *Atlas Overijsselse buitenplaatsen*. - Alphen aan den Rijn, 1983.
- Wyck, H.W.M. van der, *Atlas De Veluwe*. - Alphen aan den Rijn, 1988.

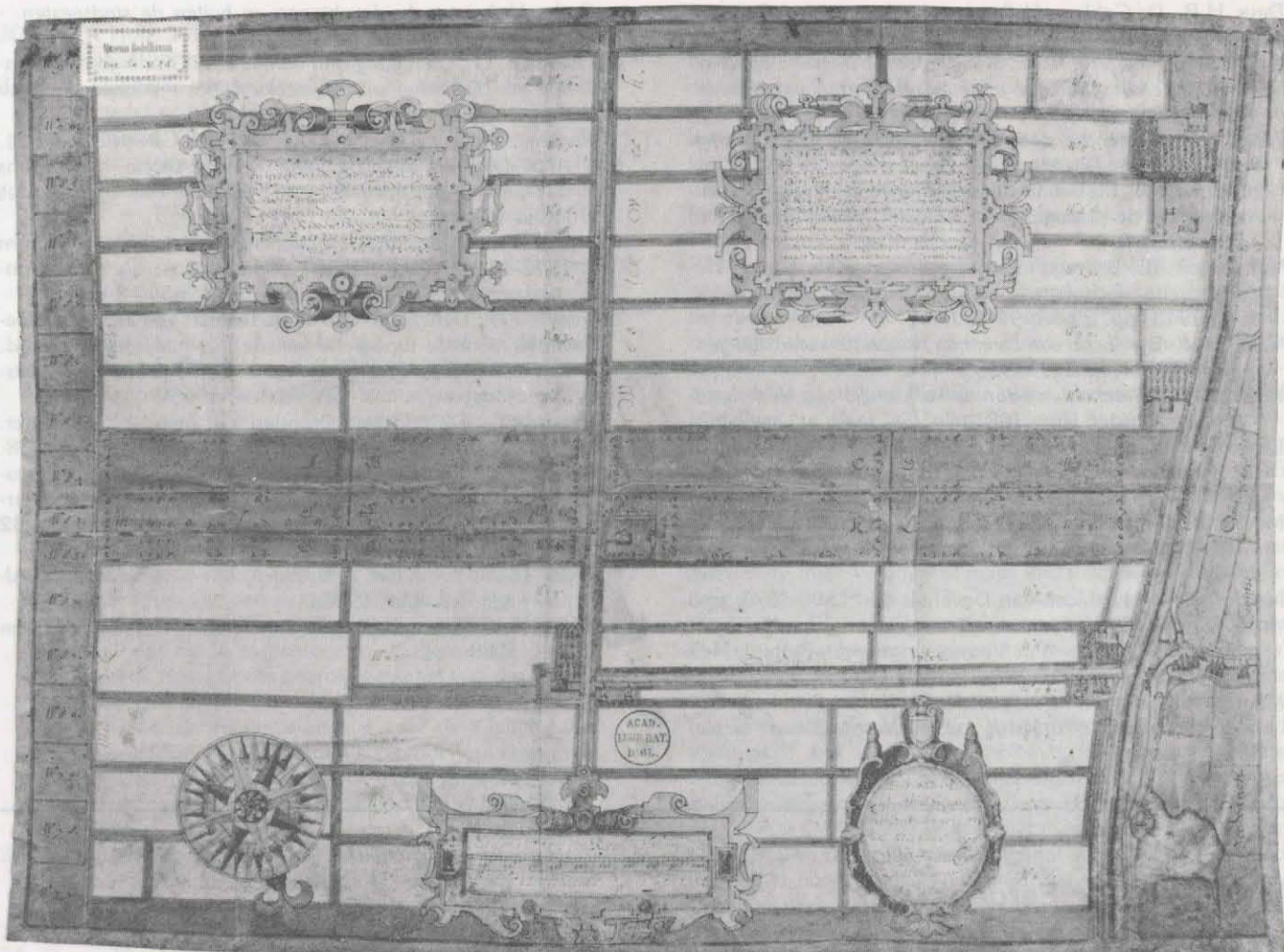
M.A. van der Eerden-Vonk

De 17e-eeuwse Edamse landmeter en kaartmaker Sijmon Willemszoon Boonacker

Om de geschiedschrijving van de Nederlandse kartografie wordt reeds geruime tijd een zogenaamde 'Edamse' of 'Noordhollandse' kartografenschool onderscheiden¹. Onlangs heeft G. Schilder een studie aan deze zestiende- en zeventiende-eeuwse kaartmakers gewijd². Daarin komt alleen hun produktie van internationaal hoog aangeslagen zeekaarten aan de orde. Het blijkt echter dat verschillende leden van deze groep zich niet alleen met de maritieme kartografie hebben beziggehouden, maar ook landkaarten hebben geproduceerd. Zo vervaardigde Cornelis Doets in 1589 ten behoeve van een proces over de Edamse haven tussen de stad Edam en het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen een kaart van Edam 'beginnende vanden seecant aff tot de weer van Purmereijnde toe', en leverde Marten Janszoon in 1623 drie kaarten voor de bedijking van de Purmer³. Al veel eerder, in de eerste helft van de zestiende eeuw, had Edam de kaartmaker Sijmon Meeuszoon voortgebracht⁴, terwijl van diens zoon Thaems Sijmons zoon een belangrijke kaart van Edam uit 1567 bewaard is gebleven⁵. In 1952 heeft J. Keuning reeds Sijmon Meeuszoon met de genoemde groep zeekaartmakers geassocieerd⁶. Sijmon Meeuszoon was evenwel ook in de zeventiende eeuw

tot nu toe nauwelijks bekende kaartmakers die hun blik eerder op de nabije omgeving dan op verre kusten gericht hielden. Niet de minste onder hen was Sijmon Willemszoon Boonacker, wiens voornaamste activiteiten als landmeter en kartograaf betrekking hadden op een nieuw Noordhollands verschijnsel, de inpolderingen van de vele meren.

Boonacker werd vermoedelijk kort na 1596 in Edam geboren als oudste van de vier zonen van Willem Sijmons zoon en Griet Claesdochter⁷. Op 22 september 1615 werd hij als landmeter geadmitteerd bij het Hof van Holland, nadat hij daartoe een rekest had ingediend waarin hij te kennen gaf zich al enige jaren te hebben 'geexerceert inde conste van geometrye'⁸. Over een schoolopleiding wordt in de akte van admittie niet gesproken, zodat we mogen aannemen dat Boonacker zijn opleiding in de praktijk zal hebben genoten, wellicht bij een van zijn oudere Edamse collega's. Aangezien we hem pas in 1620 als professioneel landmeter tegenkomen, is het niet onmogelijk dat hij in de tussentijd zijn vader, die sinds 1613 de stadsschool leidde, heeft bijgestaan. In elk geval stond het Edamse stadsbestuur begin 1618 één van de zonen van de stadsschoolmeester toe om een bij-school te houden⁹.

1. Kaart van de kavels nr. 62 en 63 van Adriaen Pauw in de Purmer uit 1633 (U.B. Leiden, Coll. Bodel Nijenhuis P.30 n.28).

De Purmer

Hoe dit ook zij, begin 1620 krijgt Boonacker voor zover bekend zijn eerste grote opdracht: hij participeert in de metingen ten behoeve van de droogmaking van de Purmer. Op 31 januari 1620 verklaarden de landmeters Lucas Janszoon Sinck, Reijer Corneliszoon Schout, Gerrit Dirkszoon Langedijck, Nicolaas Hubertszoon Bonefatus, Pieter Janszoon van Duijnen, Jan Pieterszoon Dou, Adriaan Andrieszoon Bruijn en Sijmon Willemszoon Boonacker dat zij elk een gedeelte van de Purmer 'over ijs' hadden gemeten en het geheel 3.013 morgen en 387 roeden groot bevonden hadden¹⁰. Van deze acht landmeters was Sinck degene die in 1622 de bekende kaart van de dan bedijkte en verkavelde Purmer maakte, zoals die door Claes Janszoon Visscher in Amsterdam werd uitgegeven¹¹. De overige landmeters, met uitzondering van Van Duijnen, verrichtten in 1622 en 1623 nog een enkele keer werkzaamheden voor de Purmer. Boonacker evenwel stond vanaf 31 januari 1620 tot en met 7 augustus 1629 vrijwel onafgebroken op de loonlijst van de nieuwe polder, al dan niet vergezeld van een tweetal knechten. Zijn salaris schommelde tussen de 2 en 3 gulden per dag, dat van de door hem betaalde knechten bedroeg in de regel een halve gulden.

Van een functie als dijkgraaf of heemraad, zoals elders wel door landmeters bij inpolderingen werd bekleed¹², is noch bij de Purmer, noch bij latere bedijkingen waarbij Boonacker als landmeter optrad, sprake. Voor zover omschreven in de rekeningen, verdiende hij zijn 'arbeijtsloon', 'salaris' of 'vacatien' op basis van door hem ingediende declaraties met 'lantmeten', afsteecken ende overleggen (berekenen) vande cavelingen' en met 't hermeten van alle de cavels inden Purmer'. Deze hermeting, die Boonacker samen met Bonefatus in mei 1623 verrichtte, vond plaats 'om daer uijt te mogen weten de over ende ondermate van een yeders cavel ten eijnde om de vergoedinge daer nae te eijsschen ende te doen'¹³. Eerder al, in augustus 1622, wordt Boonackers naam genoemd in de vergadering van de hoofdingelanden: hij moet samen met Cornelis Arentszoon en Claes Corneliszoon de Wael 'beramen in wat voegen de afpolderinge (het onder afzonderlijke bemaling brengen) best gedaen sal mogen worden'¹⁴. Wanneer op 12 augustus van hetzelfde jaar de toewijzing van de kavels plaatsvindt, is Boonacker degene die met opgestroopte mouwen de loten trekt¹⁵. Nog geen twee weken later wordt hem 60 gulden betaald 'van verscheijden chaerten ende teekeningen bij hem ten behoeve vande dijkagie

gemaect ende gelever¹⁶. Helaas is daarvan niets bewaard gebleven.

Wèl bewaard gebleven, zelfs in tweevoud, is de fraaie, gekleurde manuscriptkaart op perkament die Boonacker in maart 1633 maakte voor de hoofdingeland Adriaen Pauw van diens twee percelen in de Purmer (zie afb. 1). Het exemplaar uit de Collectie Bodel Nijenhuis werd in 1917 in het Stedelijk Museum in Amsterdam tentoongesteld en door F.C. Wieders omschreven als een 'juweeltje van decoratieve handschriftkunde'¹⁷. Het tweede, nagenoeg identieke, enigszins bijgewerkte, exemplaar bevindt zich in het Familiearchief Pauw van Wieldrecht¹⁸. Opvallend zijn vooral de rijke cartouches, die we ook op verschillende andere van Boonackers kaarten tegenkomen, zij het dat ze daar minder overheersen. Het is niet onmogelijk dat de contacten met zijn Edamse collega-kaartschrijvers, meesters in decoratieve vormgeving, hieraan hebben bijgedragen.

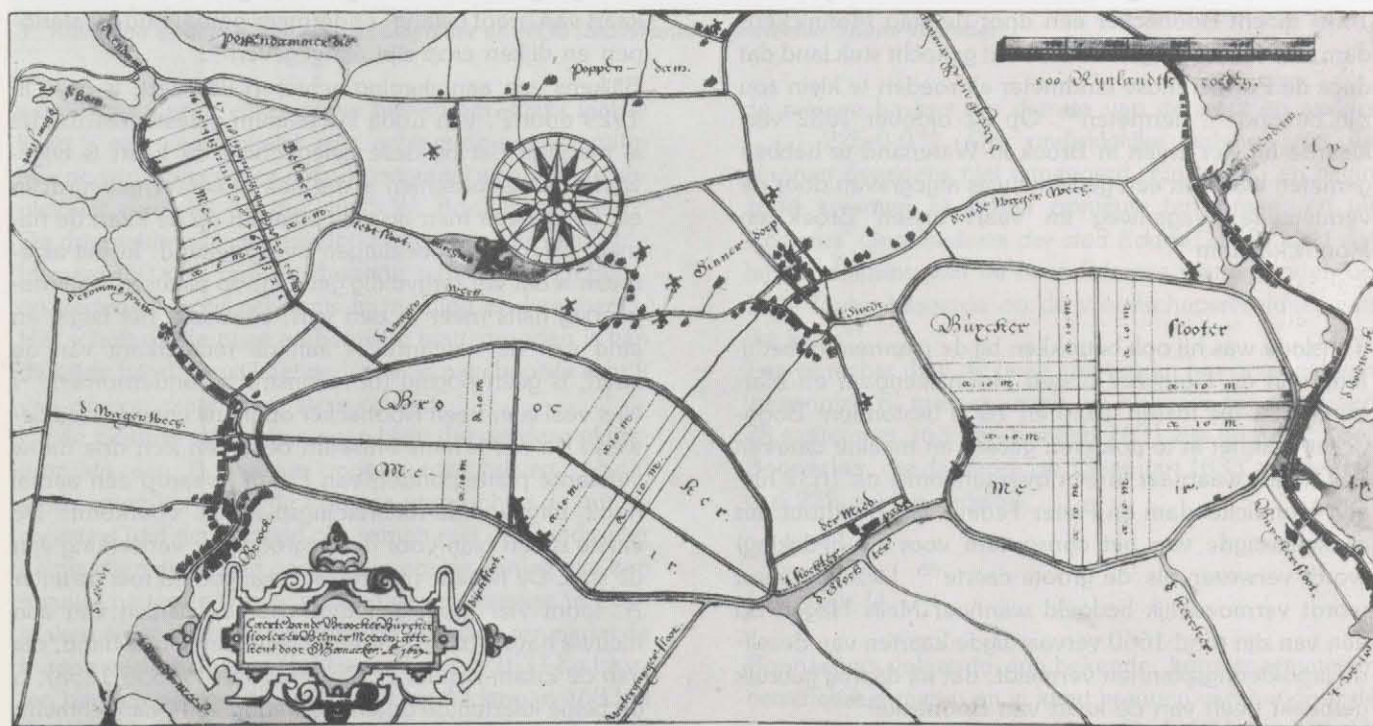
De Broeker-, Buksloter- en Belmermeren

Een tweede droogmakerij waarbij Sijmon Willemszoon Boonacker als landmeter betrokken was, is die van de drie Waterlandse meren, de Broekermeer, Bukslotermeer en Belmermeer. Uit de polderrekeningen blijkt dat hij hier op een andere financiële basis werkte dan bij de Purmer, waar hij het aantal werkdagen declareerde. Op 13 februari 1627 werd hem 300 gulden betaald 'in voldoeninge van syn aengenomen landen te meten', en nadat zijn werk was voltooid ontving hij op 15 november 1628 nog eens 775 gulden¹⁹. Hij had het werk kennelijk aangenomen. Uiteindelijk bleek het omvangrijker uit te vallen dan begroot was, want op 9 november 1629 betaalde men hem nog eens 375 gulden 'in voldoeninge

vant geene hem bij uijt spraek van goedemannen over metinge buijten sijne voorgaende contracten ofte aenneminghe is toegevoecht'²⁰. Daarnaast ontving hij op basis van door hem ingediende declaraties geld voor 'sijn arbeidsvolck' dat hem had geholpen bij het 'afkielen (greppels afsteken) ende nomeren', bij het 'afbaeckennen', bij het 'kielspitten vande binnebarrente' (het graven van greppels langs de binnenberm van de dijk) en bij 'verscheijden metingen' van de meren²¹.

Van de kaart die hij maakte van de drie meren is zowel het handgetekende (zie afb. 2) als het gedrukte exemplaar bewaard gebleven²². De gekleurde manuscriptkaart dateert uit 1627, terwijl de hoofdingelanden op 16 juli van het daaropvolgende jaar aan de Amsterdamse graveur Jodocus Hondius ruim 81 gulden betaalden voor 'seeckere geleverde caerten vande drie meeren, mitsgaders de plaet ende het snijden ende schueren vande selve'²³. Tussen de manuscriptkaart en de gedrukte kaart bestaan enkele verschillen. De eerste bevat meer benamingen en is, voor zover valt na te gaan, op punten waar het kaartbeeld verschilt, ook juist²⁴. Daar staat tegenover dat op de kopergravure de percelen in alle drie meren zijn getekend en genummerd, terwijl op de handschriftkaart slechts de kavels in de Belmermeer genummerd staan weergegeven.

Naast deze overzichtskaart vervaardigde Boonacker in 1629 nog twee afzonderlijke kaarten van de Broekermeer en Bukslotermeer, waarbij hij nauwkeurig de lengte en breedte van de kavels noteerde, zoals hij die bij zijn laatste meting had vastgesteld. Ook deze beide kaarten zijn behouden gebleven²⁵. Evenals bij de Purmer trok Boonacker ook bij de kaveltoewijzing van de drie Waterlandse meren de loten en hield hij het kavelregister bij²⁶. Nadat hij op 9 november 1629 voor het laatst in de rekeningen van de drie meren is verschenen, vinden

2. Kaart van de Broeker-, Buksloter- en Belmermeer uit 1627 (Kaartenafd. A.R.A. VTH nr.2604 A).

we vanaf mei 1630 steeds betalingen aan de landmeter Jan Janszoon Backer vermeld, die Boonacker ook bij de Purmer vanaf 1636 opvolgde²⁷.

Wormer

Tussen zijn werkzaamheden voor de Purmer en de drie Waterlandse meren door verrichtte Boonacker vanaf 1625 tot midden 1627 ook werk ten behoeve van de drooglegging van de Wormer. Op 10 mei 1625 ontving hij 83 gulden voor 'verscheijden bijsonges bij hem als lantmeeter gedaen'²⁸. Uit 1626 en 1627 zijn drie door Boonacker zelf geschreven en ondertekende stukken bewaard gebleven waarin hij verklaart dat hij drie percelen in de bannen van Oostzaan, Purmerland en Purmerend heeft gemeten en daarvoor is betaald²⁹. In één geval bleek hij er flink naast te hebben gezeten met zijn meting: hij had 459 roeden gemeten, Reijer Corneliszoon daarentegen 434,5 zodat men het perceel moest laten hermeten waarbij men uitkwam op 433 roeden. De kaart die Boonacker blijkens de polderrekeningen moet hebben gemaakt is, voor zover bekend, niet bewaard gebleven³⁰.

Monnickendam

Ook de stad Monnickendam heeft gebruik gemaakt van Boonackers diensten. Begin 1624 besloot de vroedschap om hem een kaart te laten 'ontwerpen' van de Monnickendamse jurisdictie in de Purmer³¹. Twee jaar later ontving hij van het stadsbestuur bijna 29 gulden 'soo van des stadts lant te meeten als van dat chaertgien dat hij onderhant gehadt heeft om de gelegentheijt van die ouwe Cloosterdijck aff te teijckenen', alsmede voor andere door hem gemaakte kosten³². In september 1630 mocht Boonacker een door de stad Monnickendam van Jan Teding van Berkhout gekocht stuk land dat door de Purmerendse landmeter elf roeden te klein zou zijn bevonden, hermeten³³. Op 22 oktober 1632 verklaarde hij vier erven in Broek in Waterland te hebben gemeten waarvan een gedeelte was afgegraven door de vernieuwde Wagenweg en vaart tussen Broek en Monnickendam³⁴.

Tenslotte was hij ook betrokken bij de plannen tot bedijking van de Gouwzee tussen Monnickendam en Marken, zoals die tussen 1626 en 1666 bestonden. Boonacker mat het in te polderen gebied en maakte daarvan een kaart, waarnaar in een overeenkomst uit 1637 tussen Monnickendam en Pieter Teding van Berkhout (als zaakgelastigde van het consortium voor de bedijking) wordt verwezen als 'de groote caerte'³⁵. Dezelfde kaart wordt vermoedelijk bedoeld wanneer Melis Hagen op één van zijn rond 1660 vervaardigde kaarten van dezelfde inpolderingsplannen vermeldt, dat hij daarbij gebruik gemaakt heeft van de kaart van Boonacker³⁶. Vermoedelijk is geen van de genoemde kaarten bewaard gebleven.

Edam

De kaarten die Boonacker blijkens de Edamse rekeningen voor en van zijn eigen stad maakte, zijn daarentegen waarschijnlijk alle overgeleverd. Voordat hij in 1630 zijn belangrijkste kaart zou tekenen, had hij begin 1622 en 1623 al een viertal metingen voor het Edamse stadsbestuur verricht waarvan de verslagen bewaard zijn gebleven³⁷.

Op 30 mei 1630 vinden we dan in de stadsrekeningen een betaling van 63 gulden aan Boonacker 'over meetinge vande stadts landen gelegen in de Suijtpolder, midts-gaders t' maken van een caertjen vandeselfde Suijtpolder ende de stadt ende andere plaetsen'³⁸. Hoewel de aanduiding 'caertjen' wat merkwaardig aandoet voor een kaart die 94 bij 82 cm groot is, moet hiermee wel de door Boonacker in 1630 getekende kaart worden bedoeld 'vertoonende de stadt Eedam met alle de landen van de zuijdt-zij als inden Broeck, Blocweiren, Hemmes en Zuijtvinnen ghelegen'³⁹ (zie afb. 3). Boonacker zelf duidt op deze kaart wanneer hij op 17 februari 1630 verklaart dat hij een aantal stadslanderijen in de Korte en Lange Slimweeren heeft gemeten en die op 'de caert van de Broecklanden' heeft aangegeven⁴⁰.

Aan de linker- en rechterkant van de perkamenten kaart bevinden zich de namen van de eigenaren van de landerijen in het afgebeelde gebied, de Zuidpolder. Deze namen zijn per deelgebied gegroepeerd en voorzien van een nummer dat terugkeert in het bijbehorende perceel op de kaart. Bovendien is van elk perceel de grootte aangegeven. Het gaat dan ook om een zogenaamde pre-kadastrale kaart, die is gemaakt met het oog op de grondboekhouding. De op de kaart vermelde namen corresponderen grotendeels met die in het in 1630 na een belastingherziening nieuw aangelegde Edamse verpondingsregister⁴¹. Voor de kennis van de historische geografie van het afgebeelde gebied is Boonackers kaart van groot belang, ondermeer omdat oude waterlopen en dijken erop zijn aangegeven⁴².

Blijkens een aantekening achterop de kaart, is deze in 1929 door P. van Looij in Haarlem gerestaureerd. Het is mogelijk dat bij deze gelegenheid de kaart is bijgewerkt, maar misschien is dat ook al eerder gebeurd. In elk geval heeft men op vele plaatsen op de kaart de namen, cijfers en afbeeldingen overgetekend. In het algemeen is dat vrij zorgvuldig gedaan; op plaatsen waar nog niets meer te zien was, zoals aan het begin en eind van de namenreeks aan de rechterkant van de kaart, is geen poging tot reconstructie ondernomen.

Niet veel later heeft Boonacker opnieuw voor de stad gewerkt. In het Edams Museum bevinden zich drie nauw verwante plattegronden van Edam, waarop een aantal nooit uitgevoerde uitbreidingsplannen voorkomt. De eerste is een plan voor de vergroting en versterking van de stad. De tweede plattegrond, aangeduid met de letter A, toont vier mogelijkheden voor de aanleg van een nieuwe haven (zie afb. 4 en 5). Met een latere hand, die van de Edam-kenner P. Costerus Wzn. (1836-1898), is op beide kaarten de onjuiste datering 1644 aangebracht. De naam van de maker ontbreekt⁴³. De derde kaart, gekenmerkt met de letter B, laat twee alternatieve ont-

3. Kaart van de stad Edam en de Zuidpolder uit 1630 (Stadskantoor gemeente Edam-Volendam).

werpen zien voor een nieuwe havenkom. Deze laatste kaart is een waarschijnlijk eind achttiende-eeuwse natekening van het verloren gegane origineel waarvan de kopiekaart vermeldt dat die van S.W. Boonacker was⁴⁴. De drie gekleurde manuscriptkaarten zijn van hetzelfde formaat (50 × 81 cm) en dezelfde schaal (ca. 1:2800), en vertonen grote gelijkenis in indeling en kaartbeeld. Het schrift op de twee authentieke plattegronden is van dezelfde hand, terwijl het gedeeltelijk nagebootste schrift van de kopiekaart daar sterk op lijkt.

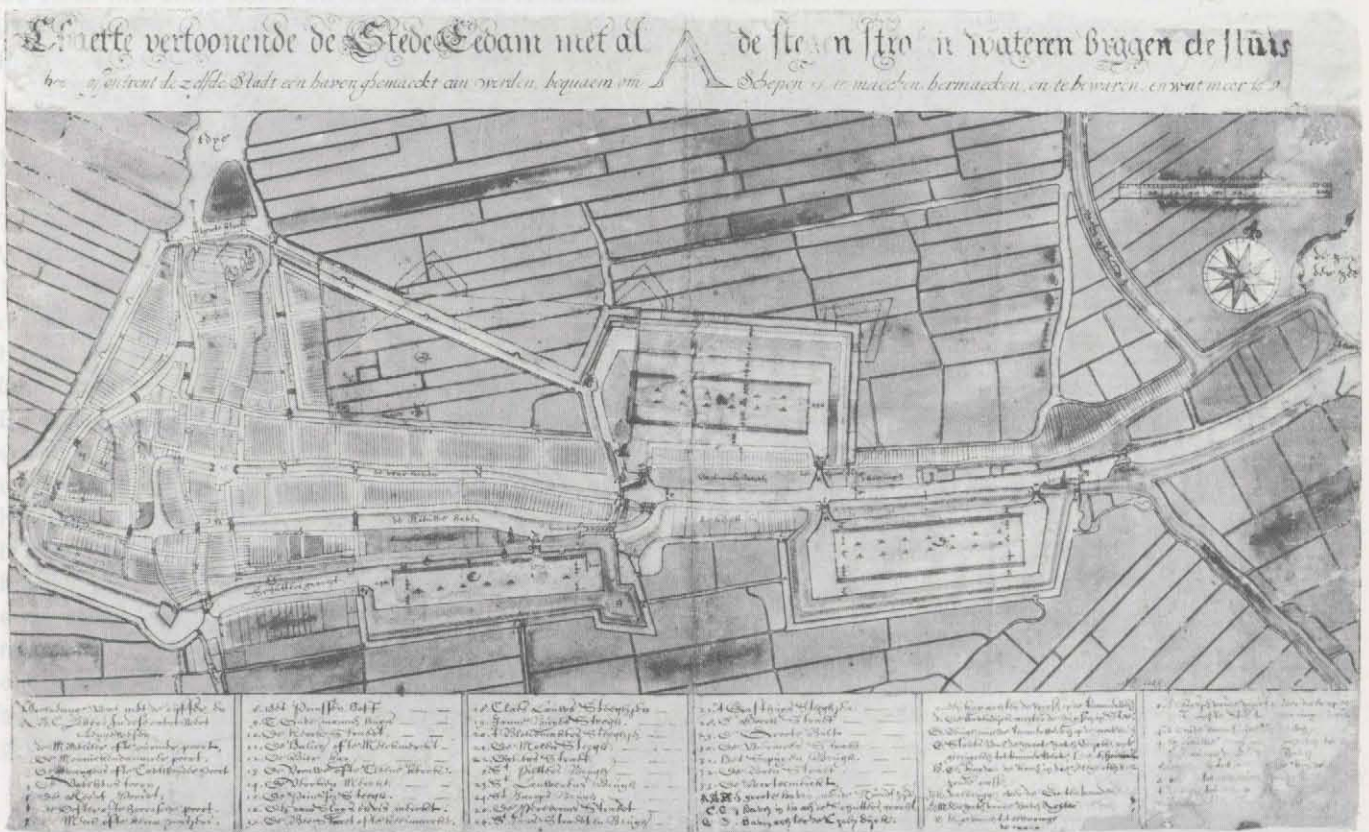
Uit de Edamse stadsrekeningen blijkt dat we deze plattegronden aan Boonacker mogen toeschrijven. Nadat eind september 1630 de Edamse vroedschap de burgemeesters had gemachtigd om samen met een landmeter de plaatsen die waren geopperd voor de aanleg van een nieuwe haven te inspecteren, daarvan kaarten te laten maken en een kostenbegroting op te stellen, en nadat de burgemeesters de vroedschap op 8 maart 1631 de kaarten hadden getoond⁴⁵, treffen we op 13 januari 1633 in de rekeningen de volgende uitgavenpost aan: 'Betaelt aan Sijmon Willemsen Boonacker lantmeter voort aftekenen van enighe patroonen ofte caerten van verscheij-

de nieuwe havens ten dienste van de stad en anders (. . .) 225-0-0'⁴⁶. Om onduidelijke redenen zijn de plannen overigens niet uitgevoerd. Eind 1643 en begin 1644 kwamen ze echter opnieuw ter sprake, en uit Costerus' *Geschiedenis der stad Edam* (1869) blijkt dat hij zijn datering van de twee Edamse plattegronden op 1644 louter baseerde op de vroedschapsresoluties van die jaren⁴⁷.

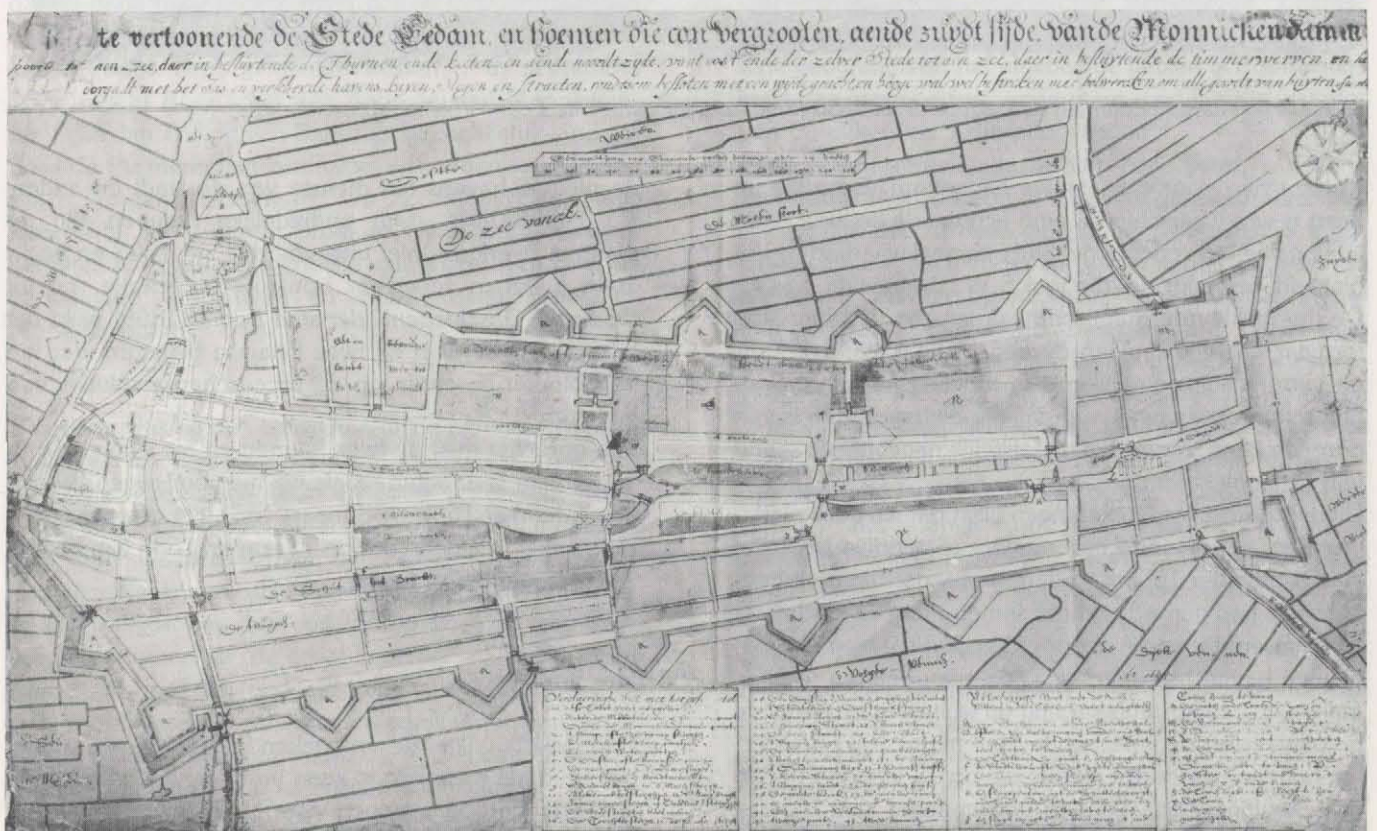
Ten onrechte dus: de twee kaarten en het origineel van 'havenplan B' moeten, zoals we hiervoor zagen, tussen 28 september 1630 en 8 maart 1631 zijn gemaakt door Boonacker, die daarvoor op 13 januari 1633 een bedrag van 225 gulden ontving.

Het Voor-IJ

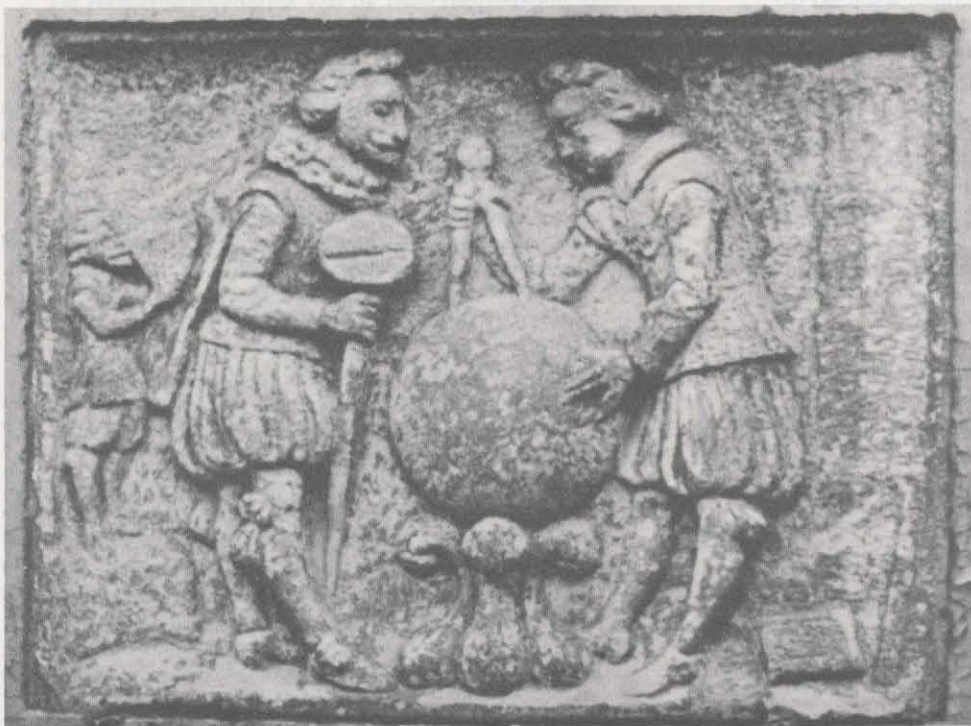
Boonackers volgende, mij bekende, beroepsactiviteiten betreffen het meten en in kaart brengen van het door de stad Edam droog te leggen Voor-IJ of Volendammer-IJ, dat we op zijn eerder genoemde kaart van de Zuidpolder nog als meer aantreffen. Op 3 juni 1633 betaalde de stad

4. Plattegrond van de stad Edam met ontwerpen voor een nieuwe haven uit 1630/1631 (Edams Museum).

5. Plattegrond van Edam met ontwerpen voor uitbreiding en versterking van de stad uit 1630/1631 (Edams Museum).

6. De vroeg 17^e eeuwse gevelsteen in het huis van de Boonackers in Edam met twee kaartenmakers die met een passer een globe meten.

hem 50 gulden 'over het meten vant Voor IJe, en een cavelcaertien daer van gemaect mitsgaders het opnemen vande slooten en anders', en op 5 augustus nog eens een kleiner bedrag door hem 'aen de bedijckingen vant Voor-Ye verdient'⁴⁸. Drie weken later brengt Boonacker aan de burgemeesters een nauwkeurig verslag uit over de lengte, diepte en breedte van de door een zekere Jan Hiddes en zijn mannen gegraven greppels in het Voor-IJ⁴⁹. Op 23 februari 1634 tenslotte verklaart hij op verzoek van de Edamse burgemeesters te hebben gemeten hoeveel grond er van de stadslanderijen is afgegraven voor de bedijking.⁵⁰ De kavelkaart van het Voor-IJ is waarschijnlijk verloren gegaan.

Laatste jaren

Van 1634 tot aan zijn dood tussen 15 augustus 1640 en 9 december 1642 is mij van Boonacker nog slechts één optreden als landmeter bekend⁵¹. In het grote conflict tussen de vier Westfriese ambachten over het onderhoud van de Westfriese Omringdijk verrichtte Boonacker samen met de Leidse landmeter Joris Gerstecoorn in opdracht van een commissie uit de Staten van Holland van 5 tot 11 juni 1637 verschillende peilingen en metingen langs de zeedijken⁵². Het uitvoerige proces-verbaal van deze inspectiereis is bewaard gebleven⁵³. Uit de biografische gegevens die ons ter beschikking staan, blijkt dat Sijmon Willemszoon in Edam bleef wonen. Nadat hij er op 8 juni 1636 was getrouwd met Annetge Salomons, werd op 13 april 1637 hun zoon Willem geboren. Op 15 augustus 1640 volgde nog een dochter, Marijtien⁵⁴. Boonacker woonde, in elk geval bij zijn huwelijk, in het ouderlijk huis op de hoek van de huidige Kleine Kerkstraat en Prinsenstraat⁵⁵. Dit huis wordt thans nog opgesierd door vier zeventiende-eeuwse gevelstenen waarvan drie verwijzen naar het beroep

van kaartmaker en één naar dat van schrijver (of schoolmeester?)⁵⁶.

Boonacker moet tussen 15 augustus 1640, wanneer hij genoemd wordt bij de geboorte van zijn dochter, en op 9 december 1642 zijn overleden. Ook zijn vrouw en zoon moeten op die laatste datum al gestorven zijn, aangezien de boedel van de dochter Marijtje op 9 december 1642 als enig overgebleven kind in de Edamse weeskamer wordt opgenomen⁵⁷.

BIJLAGE. LIJST VAN KAARTEN DOOR BOONACKER

Overgeleverde kaarten:

1. CAERTE VAN DE BROOCKER BUYCKERSLOOTER EN BELMER MEEREN, 1627, ms., gekleurd, 26 × 48 cm. (Kaartenafdeling A.R.A., VTH nr. 2604 A). Hiervan is ook een gedrukte kaart, uitgegeven door Judocus Hondius en 1628 (verschillende plaatsen, ondermeer Atlas Streekarchief Waterland).
2. CAERTE VANDE BROECKER MEIR . . . , 10 april 1629, ms., gekleurd, perkament, 26 × 42 cm. (Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen, nr. CB kk I 89).
3. CAERTE VANDE BUYCKERSLOOTER MEIR . . . , 10 april 1628, ms., gekleurd, perkament, 28 × 36 cm. (Bibliotheek Landbouwuniversiteit Wageningen, nr. CB kk I 90).
4. CAERTE VERTOONENDE DE STADT EEDAM MET ALLE DE LANDEN VAN DE ZUIJDT-ZIJ ALS INDEN BROECK BLOCWEIREN HEMMES EN ZUIJTVENNEN GHELEGEN . . . , 1630, ms., gekleurd, perkament, 94 × 82 cm. (Stadskantoor gemeente Edam-Volendam).
5. CHAERTE VERTOONENDE DE STEDE EEDAM EN HOEMEN DIE CAN VERGROOTEN AENDE ZUYDT SIJDE . . . , (1630/1631), ms., gekleurd, 51 × 82 cm. (Edams Museum).
6. CHAERTE VERTOONENDE DE STEDE EEDAM MET AL DE STEGEN STRATEN WATEREN BRUGGEN DE SLUIS (. . .) HOE (IN) OF ONTRENT DEZELFDE STADT EEN HAVEN GHEMAECKT CAN WORDEN . . . , (1630/1631), ms., gekleurd, 50 × 81 cm. (Edams Museum).
7. CHAERTE VERTOONENDE DE STEDE EEDAM MET AL DE STEGEN STRATEN WATEREN BRUGGHEN EN SLUYSEN EN HOE IN OF ONTRENT DE STEDE EEN HAVE GHEMAECKT CAN WORDEN . . . ,

anonieme kopie naar S.W. Boonacker, (18e eeuw), ms., gekleurd, 50 x 81 cm. (Edams Museum).

8. CAERTE VERTOONENDE DE LANGTE BREETE EN GROOTE VAN DE CAVELS N° 62 EN 63 INDE PURMER (. . .) TOEBEHOORENDE DE HEER ADRIAEN PAUW . . . , maart 1633, ms., gekleurd, perkament, 39,5 x 52,5 cm. (Universiteitsbibliotheek Leiden, Collectie Bodel Nijenhuis P. 30 n.28 en Familiearchief Pauw van Wieldrecht inv.nr. 74, A.R.A., Den Haag).

N.B. De nummers 5 en 6 zijn toeschrijvingen.

Niet teruggevonden kaarten:

- Kaarten en tekeningen ten behoeve van de bedijking van de Purmer (1622).
- Kaart van de Monnickendamse jurisdictie in de Purmer (1624).
- Kaart van de Wormer (1626).
- Kaart van de Kloosterdijk bij Monnickendam (1626).
- Kavelkaart van het Voor-IJ (1633).
- Kaart van de inpoldering van de Gouwzee (in of vóór 1637).

NOTEN.

1. Zie K. Zandvliet, Een ouderwetse kaart van Nieuw Nederland door Cornelis Doetsz. en Willem Jansz. Blaeu. - In: *Caert-Thresoor* 1 (1982), p. 58.
2. G. Schilder, De Noordhollandse Cartografenschool. - In: *Lucas Jansz. Waghenaeer van Enckhuysen*. - Enkhuizen, 1984, p. 47-64.
3. Oud-Archief Edam inv.nr. 184, rekening 1588-1589, fo. 59^v en Oud-Archief Purmer inv.nr. 49, rekeningen 1619-1623, fo. 321^v. Tenzij anders aangegeven, berusten de hier genoemde archiefstukken bij het Streekarchief Waterland in Purmerend.
4. Zie A.H. Huussen jr. en J.M.I. Koster-van Dijk, De kaart van de ban van Heemstede door Symon Meeusz. van Edam (1539). - In: *Jaarboek Haarlem*, 1973, p.267-278.
5. Kaartenafdeling Algemeen Rijksarchief in Den Haag, VTH nr. 3372.
6. J. Keuning, XVIth Century Cartography in the Netherlands (mainly in the Northern Provinces). - In: *Imago Mundi* 9 (1952), p.53 en 62.
7. Doop-, Trouw- en Begraafregisters Edam inv.nr. 7.
8. E. Muller en K. Zandvliet e.a., *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811*. - Alphen aan den Rijn, 1987, p.166 en Archief Hof van Holland inv.nr. 54, fo. 117^r (A.R.A., Den Haag).
9. Zie M.A. van der Eerden-Vonk, Edamse schoolmeesters in de eerste helft van de 17^e eeuw. - In: *Oud Edam* 12 (1988) nr. 2, p. 10.
10. Zie O.A. Edam inv.nr. 439 en de 'Caerte van de Purmer' door Lucas Jansz. Sinck uit 1622. Zij ontvingen voor dit werk ruim 375 pond (O.A. Purmer inv.nr. 147, fo.259^v).
11. Zie M. Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750*. - Groningen, 1981, p.73. De 'plaetsnyder' Visscher ontving op 28 januari 1623 en 30 mei 1624 respectievelijk 148 gulden en 6 stuivers en 88 gulden en 8 stuivers voor door hem aan het polderbestuur geleverde 'gedruckte billetten, cavelconditien ende chaerten' (O.A. Purmer inv.nr. 51, rek. 1623-1625).
12. Zie Donkersloot-de Vrij, o.c., p.35, M.P. de Bruin, Tus-sen Krammer en Keeten etc. - In: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* 70 (1953), p.24 en C. Baars, Geschiedenis van de bedijking van het Deltagebied. - In: *Landbouwkundig Tijdschrift* 91 (1979), p. 34.
13. O.A. Purmer inv.nr. 49, fo. 3^v (28-4-1620), fo. 142^r (1-3-1622) en fo. 346^r (26-6-1623), inv.nr. 2, fo. 56 en inv.nr. 179.
14. Idem inv.nr. 2, fo.41^v (11/13-8-1622).
15. Idem inv.nr. 179, p.XXXI.
16. Idem inv.nr. 49, fo.220^r (25-8-1622).
17. F.C. Wieder, Merkwaardigheden der oude cartographie van Noord-Holland. - In: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap* 35 (1918), p.685.
18. Familiearchief Pauw van Wieldrecht inv.nr. 74 (A.R.A., Den Haag). In de inventaris door A. Ribberink uit 1959 wordt ten onrechte een S. Ramacher als maker genoemd.
19. Archief De Drie Waterlandse Meren inv.nr. 8.1., rek.1626-1627. fo.138^r en inv.nr. 8.3., rek.1628-1629, fo.348^r.
20. Idem inv.nr. 8.4., rek. 1629-1630, fo. 165^r.
21. Idem inv.nr. 8.1., fo.136^v (12-9-1626), fo.139^r (11-3-1627) en fo.140^r (29-3-1627) en inv.nr. 8.4., fo.165^v (9-11-1629).
22. Zie M. Donkersloot-de Vrij, o.c., p.74.
23. Archief De Drie Waterl. Meren inv.nr. 8.3., fo.344^r. Drie exemplaren van de gedrukte kaart, behorend tot het archief van de Drie Waterl. Meren, bevinden zich thans in de Atlas van het Streekarchief Waterland. De koperplaat ontbreekt.
24. Zo is op de manuscriptkaart de kerkbrug in Broek in Waterland op de correcte plaats getekend, en op de gedrukte kaart niet (met dank aan A.P. Bruigom).
25. Afdeling Speciale Collecties Bibliotheek Landbouwni-versiteit Wageningen nrs. kk I 89 en 90.
26. Archief De Drie Waterl. Meren inv.nr. 25.1. en Oud-Archief Broek in Waterland inv.nr. 15/2 (15-6-1628 en 28-10-1628).
27. Idem inv.nr. 8.5., rek. 1630-1631, fo.175^r en verder. O.A. Purmer inv.nr. 61, rek. 1637-1638, fo.75^v-76^r en verder.
28. Oud-Archief Wijdewormer inv.nr. 44, rek. 1625-1626, fo.321^r.
29. Idem inv.nr. 288 (9-1-1626, 18-1-1626 en 1-6-1627). Naast zijn salaris van drie gulden per dag ontving hij een bedrag voor reis- en onkosten en voor zijn 'schuijttevoer-der en hulp'.
30. Op 24 januari 1626 ontving hij 145 gulden en 10 stuivers voor 'teercosten, traectementen ende een caerte te maecken' (O.A. Wijdewormer inv.nr. 44, fo.335^v).
31. Oud-Archief Monnickendam inv.nr. 2.
32. Idem inv.nr. 206 (18-2-1626).
33. Idem inv.nr. 3, p.14 (7-9-1630).
34. Idem inv.nr. 852.
35. Idem inv.nr. 838.
36. Atlas Rijksarchief in Noord-Holland nr.A (27 Monniken-dammergat) 1.
37. Op 22 januari 1622 mat hij de omtrek van Edam, precies een week later nam hij de lengte van de stadsgrachten op en maakte hij een lijst van alle buurten met het aantal hui-zen en de namen van de 'hooluijden' om te kunnen bepa-len hoeveel roeden en voeten elke buurt moest 'bijten opt ijs' van de grachten, op 19 februari 1622 mat hij een stuk-je grasland dat verkocht werd, en op 14 januari 1623 een groot stuk land binnen de stad (O.A. Edam inv.nr. 66^b, fo.165^r-166^v en fo.175^r). In de stadsrekeningen komt al-leen een salarisbetaling aan Boonacker voor van 5 gulden en 6 stuivers op 14 november 1623 (O.A. Edam inv.nr. 184, rek.1623-1624).
38. O.A. Edam inv.nr. 184, rek.1629-1630, fo.67.
39. Vermeld in een cartouche linksonder op de kaart.
40. O.A. Edam inv.nr. 66^c, fo.104^v. Het cartouche midden-links op de kaart vermeldt dezelfde oppervlakten en letter-aanduidingen van de stadslanderijen als in de verklaring.
41. Idem inv.nr. 251^a.
42. Zie D. Brinkkemper, Een visie over het ontstaan van Vo-lendam en zijn omgeving. - In: *Jaarverslag 1988 van de Vereniging Oud Volendam*.
43. Het is niet onmogelijk dat deze rechtsonder op beide kaar-ten aan het eind van de verklarende tekst heeft gestaan.

De rechterbenedenhoek van de twee beschadigde kaarten ontbreekt echter.

44. De kaart is in 1898 door J. de Vries van Doesburgh aan het Edams Museum in bruikleen gegeven.
45. O.A. Edam inv.nr. 65^c, fo.173^r (28-9-1630) en fo.178^v.
46. Idem inv.nr. 184, rek.1632-1633.
47. P. Costerus Wzn., *De geschiedenis der stad Edam*. - Edam, 1869, p.21 en noot 146 (getypt afschrift van het onuitgegeven manuscript).
48. O.A. Edam inv.nr. 184, rek.1632-1633.
49. Idem inv.nr. 66^c, fo.80^v-81^v (25-8-1633) en inv.nr. 184, rek.1633-1634, fo.32^v (30-8-1633) en fo.34^v (29-9-1633).
50. Idem inv.nr. 66^c, fo.114^v.
51. Zonder resultaat werd onderzoek verricht in de kaartenverzamelingen van het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden, het Hoogheemraadschap Rijnland in Leiden en het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Edam, het Gemeentearchief Alkmaar, het Gemeentearchief Amsterdam, het Rijksarchief in Noord-Holland en het Streekarchief Waterland. Ook onderzoek in de archieven van de Beemster en het Hoogheemraadschap Waterland (beide berustend bij het Streekarchief Waterland), de Schermer (Gemeentearchief Alkmaar), het archief van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Edam, het archief van het Hoogheemraadschap Rijnland en de archieven van de steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik (Archiefdienst Westfriese gemeenten) leverde geen gegevens op.
52. Met dank aan P. Boon.
53. Het door Boonacker ondertekende origineel bevindt zich onder inv.nr. 1359^b in de Archieven van de Staten van Holland en West-Friesland (A.R.A., Den Haag).
54. D.T.B.-registers Edam inv.nr. 8, p.8 (zie ook de akte van huwelijksvoorwaarden in de Oude Notariële Archieven inv.nr. 482, fo.397, 7-6-1636) en inv.nr.1, p.66 en p.94 (met dank aan H. Rijswijk).
55. Blijkens de Edamse verpondingsregisters bezat hij zelf geen huis.
56. Zie G.A.M. Offenbergh, *Gevelstenen in Nederland*. - Zwolle, 1986, p.159. Zij meent ten onrechte dat de kaartmakers Harmen en Marten Janszoon in dit hoekhuis hebben gewoond. Deze broers hebben op verschillende plaatsen in de stad, ondermeer in de Kerkstraat en aan de Voorhaven, huizen bezeten en bewoond, maar nimmer

op de hoek Kleine Kerkstraat-Prinsenstraat, waarvan de Boonackers in elk geval vanaf 1601 eigenaar waren.

57. Oud-Rechterlijke Archieven Edam inv.nr.3985. De goederenstaat vermeldt een stukje land, een losrentebrief van 400 gulden à 5%, een obligatie van 400 gulden à 5% en een geldsom van 500 gulden.

SUMMARY

The 17th century Edam land surveyor and cartographer Sijmon Willemszoon Boonacker

In Edam several cartographers flourished during the 16th and the first decades of the 17th century. They achieved great fame, especially because of their nautical maps of the recently discovered shores of Asia, Africa and the Americas. In addition of these charts. Some members of this so-called 'North-Holland' or 'Edam School of Cartographers', such as Cornelis Doets and Marten Janszoon produced also maps of a more local significance.

However, the town of Edam harboured another group of less known cartographers, who just concentrated on local and regional maps. Amongst them, Sijmon Willemszoon Boonacker (ca. 1597-ca. 1641) figures as one of the most important.

After having been officially installed in 1615 as land surveyor, Boonacker presumably worked for a few years as a schoolmaster in Edam, before he got his first large assignment in 1620: the surveying, parcellation and charting of the Purmer inpoldering. From that moment on he spent most of his professional life on the many land-reclamations, as carried out at that time in North-Holland. Besides his job in the Purmer (1620-1629), Boonacker participated in the inpoldering of the Broeker-, Buiksloter- and Belmerlakes (1627-1629), the Wormer (1625-1627), the Voor-IJ (1633-1634) and in the damming up of the Gouwzee ($\pm$ 1630?) which was ultimately not realized.

Further, he was employed by the municipal governments of the towns of Monnickendam (1624-1632) and Edam (1622-1634). For the latter he drew, among other things, three maps related to the planned extensions of the town.

With the exception of a few surveying activities for the Westfriese Omringdijk in 1637, nothing is known about the last part of his career from 1634 until his death in 1641 or 1642.

The appendix of the article contains a list of all known surviving and lost maps of Boonacker, in original or in copy.

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek zenden aan het redactiesecretariaat.

Limburg in kaart en prent: Repliek van de auteur

Twee van de auteurs van het boek *Limburg in kaart en prent. Historisch cartografisch overzicht van Belgisch en Nederlands Limburg* (de twee andere auteurs houden zich dus afzijdig) hebben gemeend een verlate apologie te moeten schrijven op mijn twee jaar geleden verschenen recensie van hun werk (*Caert-Thresoor* 8, 1989, blz. 15-15, resp. 6, 1987, blz. 27-28). Ik kan mij slechts aansluiten bij wat reeds eerder in dit tijdschrift is gesteld: 'Het blijft te betreuren, dat inhoudelijke, kritische kanttekeningen, met niet anders dan zakelijke en goede bedoelingen op emotionele wijze geïnterpreteerd zijn' (*Caert-Thresoor* 2, 1983, blz. 16). Dit voorval op zich zou geen repliek mijnerzijds uitgelokt hebben, ware het niet dat hier enige fundamentele zaken uit de historische kartografie aan de orde zijn.

Eerstens een detail. Het gaat natuurlijk niet aan, mij te verwijten dat ik de inleiding niet gelezen zou hebben. Maar de inlei-

ding wordt, ook hier weer eens, gehanteerd als schaamlapje voor de ondermaatse heuristische aanpak. En dat de ondertitel van het boek te pretentius is, geven de auteurs nu ook zelf toe. Het gaat hier dus wel degelijk om methodiek en heuristiek. Mijn kritiek blijft overeind: hadden de auteurs meer verzamelingen doorgenomen, dan hadden ze een veel beter boek kunnen maken. Zoals het er nu ligt, ademt het een sfeer van goedkoop haastwerk.

Verder las ik niet zonder verbazing dat de hand van de uitgever de inhoud niet onberoerd heeft gelaten. Auteurs die zo hoog opgeven over academische tradities, behoren zich door een commerciële uitgever niets te laten voorschrijven.

Over de methodiek zullen we het wel nooit eens worden. Aan E.v.M.'s brein is ooit een typologie van Middeleeuwse historische bronnen ontsproten, die dan wel in Leuven onderricht mag worden, en hier onverdroten op kartografisch materiaal wordt toegepast, maar die uit archivistisch oogpunt principieel onjuist is. Over het herkomstbeginsel valt niet te twisten. Het

herkomstbeginsel is geen gratuite hobby van archivarissen, het is het enige juiste uitgangspunt voor het goede begrip van alle historische bronnen zonder uitzondering, dus ook kaarten. Met het herkomstbeginsel staat of valt iedere typologie, iedere bronnenkritiek. De originaliteit van de methode, de prijs van de (Belgische) provincie Limburg, het auteurschap in de AGN, de opzet van welke tentoonstellingscatalogus dan ook, zijn in dit verband geen argumenten, geen bewijzen voor de juistheid van de methode. Het herkomstbeginsel wordt in dit boek zo vrijmoedig overtreden, dat de auteurs wel in botsing móesten komen met het archiefwezen.

Tenslotte nog een onjuistheid rechtgezet: de *Historische Atlas van Limburg* heeft wel degelijk een politieke kaart gepubliceerd.

Het moge duidelijk zijn dat ik de kritiek, vervat in mijn recensie, onverkort handhaaf.

Régis de La Haye

Hiermee beschouwt de redactie de discussie over deze publikatie gesloten.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

AARDOOM, L.

Caart der limten van de hooge en vrije heerlijkheid van het Loo: een 18e eeuwse kartering van de gemeente Apeldoorn: met een reproductie van de kaart / door L. Aardoom. — Alphen a/d Rijn, 1989. — 136 p. — ISBN 90-6469-559-8 — prijs f 30,—.

AARDOOM, L. EN B. WOELDERINK

Prins Frederiks Hattinga-atlas, in 1795 en 1814 een begeerde oorlogsbuit / L. Aardoom en B. Woelderink. — in: Nederlands Archiefblad 93 (1989), p. 205-217.

CARTOGRAPHY

Cartography: past, present and future: a Festschrift for F.J. Ormeling / ed. by D.W. Rhind. . . [et al.]. — London; New York: Elsevier Applied Science Publishers, 1989. — ISBN 1-85166-336-3 — prijs f 131,25 (excl. B.T.W.).

Een bundel met 15 kartografische bijdragen aangeboden aan F.J. Ormeling sr., oud-voorzitter van de International Cartographic Association. Een aantal artikelen, o.a. die van de hand van Arthur Robinson en Helen Wallis, zijn ook uit het oogpunt van de historisch kartograaf van belang.

CRONE

The Crone Library: a descriptive special catalogue / with annotations and an introduction to the catalogue by Hubert J.W.M. Peters MA. — Nieuwkoop: De Graaf Publishers, 1989. — ISBN 90-6004-372-3 — Prijs f 200,—.

FRENKER-HACKFORT, A.

Alte Landkarten aus Westfalen und den Niederlanden / A. Frenker-Hackfort. — Borken: Kreis Borken, 1888. — 16 p. Catalogus bij een tentoonstelling van oude kaarten in het Hamaland-Museum te Borken (BRD).

HOFMAN, W.

Zevenhoven op oude kaarten / W. Hofman. — in: Zevenhoven: het dorp dat bleef / W. Heyting. . . [et al.]. — 2e dr. — Zevenhoven: Stichting Historische Kring Zevenhoven, 1989. — p. 31-52.

KOEMAN, C.

Survey of the history of the art of navigation in the Netherlands / C. Koeman. — in: The Crone Library. . . (zie elders in deze lijst), p. xxxiii-1.

POULS, H.C.

Instrumenten en methoden van landmeters in historisch perspectief / H.C. Pouls. — [Delft]: Technisch Tentoonstellingscentrum, 1986. — 32 p. — Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Afdeling voor geschiedenis der techniek; Histotechnica, Vereniging Vrienden van het Technisch Tentoonstellingscentrum, Monografie 1. — prijs f 6,—.

Inhoud 1989

Artikelen

- BLANKENSTEIN, E. van, en A. KOENHEIM, Een adreslijst van werkenden in het kartografisch bedrijf te Amsterdam vóór 1800 (met Ten geleide van P. van den Brink) 40
- BRUNNER, K. Technieken voor het maken van facsimilekaarten 72
- DEYS, H.P., De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Resultaten van recent onderzoek in Madrid 81
- EERDEN-VONK, M.A. van der, De 17e-eeuwse Edamse landmeter en kaartmaker Sijmon Willemszoon Boonacker 95
- HAMELEERS, M., Afbeeldingen van steden: een poging tot plaatsbepaling tussen kunst en wetenschap 22
- HEINEMEIJER, W.F., Woord vooraf [bij] Themanummer 13de Internationale Conferentie voor de Geschiedenis van de Kartografie 21
- HOFMAN-ALLEMA, A.C., Veelwaard en Van Baarsel 12
- KEULEN, E. van, Johannes van Keulen: Het begin van twee eeuwen zeekaarten maken aan de Nieuwe Brug te Amsterdam 33
- MARSMAN-SLOT, H. Berkeltaart in kaart: De kaarten van Gerrit Ravenschot c.s. (1763): de tweede Berkelcompagnie in oprichting 8
- OKHUIZEN, E., Nederlandse kartografen in dienst van de Russische overheid rond het jaar 1700 1
- POULS, H.C., De driehoeksmeting of triangulatie 61
- VOSKUIL, R.P.G.A., Begin 19de-eeuwse zeekaarten van Oost-Indië als produkt van zeevaartkundig onderwijs 53
- WALLIS, H., 19de-eeuwse thematische kartografie 46

Besprekingen

- The Earliest Printed Maps: 1472-1500 / T. Campbell (D. Woodward) 58
- Die Entdeckung der Erde / O. Dreyer-Eimbcke (P. van der Krogt) 19
- Goed Gezien, tien eeuwen wetenschap in handschrift en druk (M.H.G. Clement-van Alkemade) 74
- De generale domeinkaarten van het Markiezaat van Bergen op Zoom / W.A. van Ham (I. Kuyter) 75
- Handleiding voor het beheer van een topografisch-historische atlas / red. P. Ratsma en C.C.S. Wilmer (E. Fleurbaey) 18
- Marcel Destombes (1905-1983). Contributions sélectionnées (...) / ed. by G. Schilder, P. van der Krogt en S. de Clercq (C.A. Davids) 18
- Speculum Orbis, Zeitschrift für alte Kartographie und Vedutenkunde (M. Hameleers) 19

Varia Cartographica

- 15, 59, 75, 103 met o.a.
- C. Koeman, Theatrum Orbis Terrarum: Nico Israel 70 jaar 75
- H. Wallis, Indrukken van de 13th International Conference on the History of Cartography 76

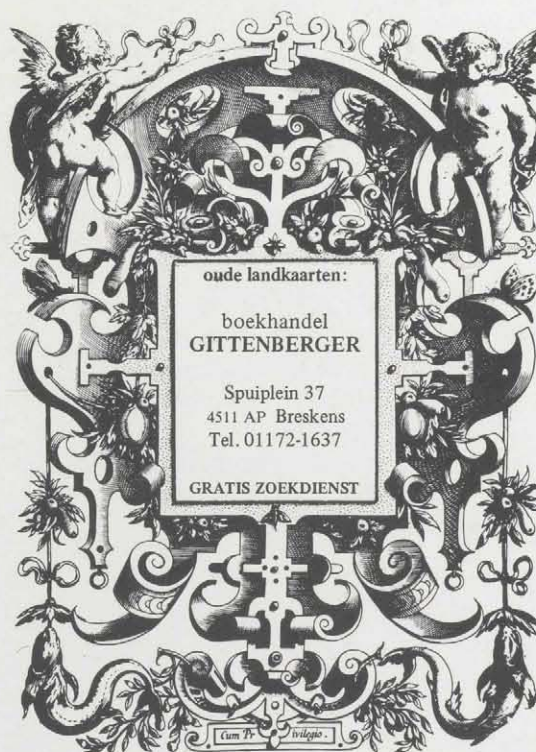
Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 20, 60, 78, 104
Ontvangen publikaties buitenland 80

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. H. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 231476

Old and Rare maps. West Indiana

Günter SCHILDER - *Australia Unveiled*. The share of the Dutch navigators in the discovery of Australia. Amsterdam, 1975. 2 delen in 1. 25 x 17½ cm. (XII), 424 pp. 44 platen, 61 afbeeldingen in de text, en 88 kaarten. Linnen.
 ISBN 90 221 9997 5 Dfl. 170,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1624 by Willem Jansz. Blaeu and Jodocus Hondius. Amsterdam, 1977. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 244 x 165 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 118 7 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1669 by Jodocus Hondius the Elder and Nicolaas Visscher. Amsterdam, 1978. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 246 x 167 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 119 5 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - James WELU - The World Map of ca. 1610 by Petrus Kaerius (Pieter van den Keere). Amsterdam, 1980. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 10 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 197 x 126 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder en J. Welu.
 ISBN 90 6072 120 9 Dfl. 145,—

Günter SCHILDER - Three World Maps by Nicolaes van Wassaer and François van den Hoeye of 1661, Willem Janszoon (Blaeu) of 1607, Claes Janszoon Visscher of 1650. Amsterdam, 1982. 44 x 55 cm. Eén op één facsimiles bestaande uit gezamenlijk 14 bladen, welke drie grote wandkaarten vormen. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 121 7 Dfl. 165,—

Alle prijzen excl. 6% B.T.W.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever:

NICO ISRAEL
Keizersgracht 489
1017 DM Amsterdam
 Tel.: (020) - 22 22 55.

Prof. Dr. Ir. C. Koeman

MAP TREASURES OF THE BODLEIAN LIBRARY

Eerste reeks: 8 kaarten uit de Ottens Atlas, ca. 1745.

Facsimile's op ware grootte in kleur in luxe doos met bibliografische toelichting.

Wereldkaart door A.F. Zürner

Japan door A. Reland

Midden Amerika door P. Schenk

Ingermanland door Homann

Salzburg door Homann

De Leeuwkaart van Holland door Nic Visscher

N. en Z.-Amerika door A.F. Zürner

Schotland door H. Moll

Prijs f 125,—

CANALETTO

Postbus 68 - 2400 AB Alphen aan den Rijn

Telefoon 01720-72458

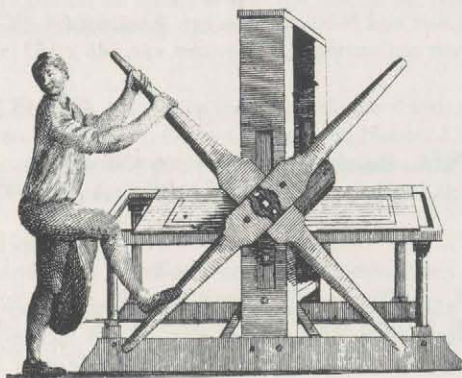

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 32 13 42

Catalogus op aanvraag

**Decoratieve grafiek
Prentenrestauratie (25 jaar ervaring)
Inlijsten.**

Hanneke Winnubst
Tuinstraat 169
1015 PB Amsterdam
tel. 020-851689

THE MAP COLLECTOR

*The World's leading journal
for lovers of early maps*

- ★ Original articles by leading researchers
 - ★ News of people and events in the map world
 - ★ Current catalogue and publication listings
 - ★ Book Reviews
 - ★ Letters from all parts of the globe
 - ★ Auction prices
 - ★ Classified Advertisements
- and much more . . .

Secure your copy now. Write to:

MAP COLLECTOR PUBLICATIONS (1982) Ltd.
48 High Street, Tring, Herts. HP23 5AE, England.
Telephone: (044 282) 4977.

UK subscription £23

All other countries £26

Published Quarterly

Editor: Valerie G. Scott

Associate Editor: Helen M. Wallis